

1889 - 1989

Gereformeerde Kerk en pastorie omstreeks 1906

100 jaar

Gereformeerde Kerk Klundert

Gereformeerde Kerk en pastorie omstreeks 1989

1. WOORD VOORAF.

Het jaar 1989 is voor de Gereformeerde Kerk een gedenkwaardig jaar. Op 2 juli 1889 werd de eerste steen van ons kerkgebouw gelegd. Honderd jaren zijn voorbij gegaan, honderd jaar is in dit gebouw gezongen, gebeden en gesproken. Honderd jaar hebben mensen in verschillende vormen en met steeds andere woorden de intentie van psalm 100 hier beleefd.

"Treedt statig binnen door de poort
Hier staat zijn troon, hier woont zijn Woord.
Heft hier voor God uw lofzang aan
Gebenedijd zijn grote naam.

Want God is overstelpend goed,
die ons in vrede wonen doet.
Zijn goedheid is als morgendauw:
elk nieuw geslacht ervaart zijn trouw."

Gedenken is meer dan herinneringen of herdenken. Tenminste, het bijbelse woord gedenken betekent zoiets als: zò in de herinnering roepen, dat het je vandaag iets doet, in beweging zet! Zoiets wil ook de kerkeraad van nu met dit boekje, hij wil die beweging van onze voorvaders in herinnering roepen om onszelf ook in beweging te zetten.

"Want niet met steen
en hout alleen
is 't grote werk gedaan
't Zal om ons zelve gaan"
Gez. 320 : 3b

Ons kerkgebouw heeft daartoe mogen bijdragen als de plaats bij uitstek om samen te komen tot een eerbiedig en zorgvuldig luisteren naar wat Gods Woord over de wereld, de kerk en ons leven zegt.

Dit boekje geeft een stukje geschiedenis weer, een geschiedenis echter van mensen die werden gedreven door dat Woord en door de God van dat Woord, de God die meetrokt door de geschiedenis heen, ook nu en tot in eeuwigheid.

Namens de kerkenraad,
Jac. Griffioen

juni 1989.

2. INLEIDING.

De samenstellers van deze herdenkingsuitgave hebben getracht een zo getrouw mogelijk historisch overzicht te geven vanaf het begin van de Doleantie tot nu toe. Omdat de Gereformeerde Kerk voortgekomen is uit de vereniging van de Nederduitsche Gereformeerde Kerk en de Christelijk Gereformeerde Kerk, is ook een hoofdstukje van de vóórgeschiedenis opgenomen.

Jammer is het dat een stuk informatie van het eerste begin vanaf 1887 - 1901 en het gedeelte van de oorlogsjaren 1940 - 1945 door brand verloren is gegaan. Niettemin is getracht uit de aanwezige informatie een zo goed mogelijk geheel samen te stellen. We hebben geprobeerd om alleen feiten weer te geven.

De opzet is zodanig gekozen dat de verschillende onderdelen van het functioneren van de kerk apart zijn beschreven. Het is daardoor mogelijk een goed beeld te krijgen van elk onderdeel. Het nadeel kan zijn dat sommige dingen in de onderscheiden hoofdstukken elkaar overlappen.

De samenstellers willen er op wijzen dat zij geen deskundigen zijn. De opgenomen fotokopieën komen niet altijd zo duidelijk over. Om een goed inzicht te krijgen zijn er een aantal gespreid door de tekst opgenomen. De samenstelling werd daardoor moeilijker. Tenslotte zijn enkele foto's in de bijlage geplaatst.

Wij willen graag ieder hartelijk bedanken die ons informatie verschaft, hetzij mondeling of schriftelijk. Veel dank zijn wij verschuldigd aan de jongelui die het type- en printwerk verzorgden. Zij hebben veel werk verzet vooral ook omdat onder tijdsdruk moest worden gewerkt. Dat geldt ook voor anderen die voor de vermeerdering hebben zorggedragen, foto's hebben gemaakt en het drukwerk verzorgd.

Allen heel hartelijk bedankt.

Klundert, juni 1989.

De samenstellers,

Mej. H.J. Hagt
P.A. den Hollander
C. de Laat

3. VOORGESCHIEDENIS.

Onder invloed van "het Reveil" waren in Nederland oefeningsgezelschappen ontstaan. "In de jaren 1827 en 1828 wist de Regering door met succes toegepaste middelen de oefeningen, waarvan de geest, mede onder invloed van

't Reveil "gevaarlijk" geworden was, te onderdrukken." Ook in "de Klundert" was een oefeningsgezelschap ontstaan. "Op de klachten van den plaatselijken predikant", zo lezen we, "werd een groot oefeningsgezelschap onder leiding van Dirk van der Made (Janszoon) te Klundert met toepassing van de

Strafwet bedreigd, hetwelk tengevolge had, dat de groote oefeningen zich in kleine gezelschappen splitsten, waarover de verschillende voorgangers zich verdeelden."

De oefeningen werden gehouden ten huize van Laurens den Hollander in de Westervoorstraat, thans de Voorstraat. Dirk van der Made was een invloedrijk persoon, aannemer en eerste Assessor (wethouder) van de gemeente. In die tijd was A.T. Beausar predikant van de Nederlandsch Hervormde Gemeente en D. Korteweg, houtkoper, burgemeester (van 1826 - 1860).

Op 5 februari 1828 schrijven D. van der Made en anderen een "Rekwest" aan Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden, waarin zij de plaatselijke situatie voorleggen en trachten "verschooning" te krijgen voor hun bijeenkomsten. Dit verzoekschrift wordt ondertekend door leden en niet-leden. Ook wordt hun beroep aangegeven, een en ander om duidelijk te maken dat het aantal leden niet zo groot is en dat het allemaal vreedzame burgers van Klundert zijn.

Handteekeningen der requestanten, welke geen leden van het bedoelde godsdienstig gezelschap zijn.

Cs. van Werd,
Ouderling en Notabel.
W. C. Mense, Koopman.
A. Kreling, Mr Smit.
J. C. Silvius Ros, Rentenier.
J. v. Erkelens, Mr Verver.
N. Littooi, Presdt. Kerkvoogd.
J. v. d. Made, afgaande Diake.
A. Barel, Notabel.
P. Kuyk, Lid van den Raad en Kerkvoogd.
K. H. v. Drimmelen, Schipper.
A. v. Hees, Schipper.
C. Munters, Bouwman.
F. Kuyk, Mr Bakker.
J. v. d. Made Dzoon,
Mr Metselaar en immanuensis.
P. Nieuwland, Kollektant.
Pieter Heijboer, Notabel.

Handteekeningen der requestanten, welke tot het bedoelde godsdienstig gezelschap behoren.

D. v. d. Made Jansz.,
Eerste Assessor.
H. v. Osenbruggen,
Lid van den Raad.
L. C. Punt, Ouderling.
H. Knook,
administreerend Diake.
C. v. Eckeren, Diake en Notabel.
C. C. Kortenus, Notabel.
C. Knook Dzn, Notabel.
M. D. Haan, Bouman.
Sm. Timmers, Bouman.
L. Eiland, Mr. Timmerman.
Pieter Versluys, Mr Bakker.
H. J. van Erkelens, verwer.
L. van Gijn, schipper.
C. van Opstall, timmerman.
H. J. Schalekamp, Timmerman.
F. Kuipers, Particulier.
H. Littooi, Particulier.
D. Radewalt, Mr Grutter.
Jan Voog, Messelaar.
J. Maclean, Kuiper.
B. H. Ploeg, Winkelier in de eerste en tweede soort.
D. v. Goos, Schipper.
A. Fuykschot, Particulier.

Op Zondag 29 november 1835 werd na de kerkdienst aan Ds. Beausar een brief overhandigd die de vorige dag was opgesteld en van "eenen Benjamin Hieronymus Ploeg" was. Deze brief werd overhandigd namens het gezelschap en bevatte de bekendmaking "van afscheuring van de Hervormde Kerk".

28 November 1835 wordt aangemerkt als de dag van het begin van "de Christelijk Afgescheiden Gemeente" van Klundert. Over deze gemeente is niet zo veel bekend. Alleen zijn er drie boeken die de handelingen vermelden van de klassikale vergaderingen van Klundert, Zevenbergen en Willemstad (en later ook Dinteloord) vanaf 1837 tot 1892.

*Handelingen der op beest
Der Christelyke Gereformeerde
Gemeenten in hunne
Klassikale vergaderingen
in den stuyt, van Klundert,
Willemstad en Levenbergens.*

Begonnen het April.

1837

In een klassikale vergadering gehouden te Klundert op 5 maart 1861 wordt een verzoek behandeld van Ds. Holster, predikant van "de Gerifvormeerde onder het Kruis" te Dinteloord, om zich te verenigen met "de Christelijke Afgescheidene Gerifvormeerde". Aldus het notulenboek.

Landelijk vond in 1869 officieel de vereniging plaats van de Christelijk Afgescheiden Gemeente van 1834 en de Gereformeerde Kerk onder het Kruis van 1838. Deze verenigde Kerk ging verder als de Christelijk Gereformeerde Kerk tot 1892, het jaar waarin de vereniging plaats heeft met de "dolerenden".

4. HET BEGIN VAN DE REFORMATIE DER GEREFORMEERDE KERK TE KLUNDERT.

Door A. van Veelo, V.D.M. (Verbi Divini Minister = bediener van het Goddelijk Woord) Predikant.

Bovenstaand is de titel van een klein boekje dat in 1887 verscheen. Van de inhoud daarvan geven wij een korte samenvatting.

Begin 1886 werden 80 (75) ambtsdragers in Amsterdam naar aanleiding van een kwestie rondom het beheer der kerkelijke goederen door het Klassikaal Bestuur van de Nederlandsch Hervormde Kerk geschorst. Door de dolerende kerkeraad van Amsterdam (dolerend = klagend) werd in januari 1887 een Gereformeerd Kerkelijk Congres georganiseerd. Hier kregen de deelnemers uit het hele land o.m. adviezen over de manier waarop de afwerping van het synodale juk moest plaatsvinden.

In Klundert bleef een en ander niet onbekend en daarover werd gesproken. Dat gebeurde ook in de kerkeraad. Met het oog op het komend kerkelijk Congres te Amsterdam van 11-15 januari 1887, werd na een kerkeraadsbespreking een gemeente samenkomst belegd op donderdag 5 januari 1887. Op deze bijeenkomst, bestaande uit ongeveer 70 mannen en één vrouw, werd besloten dat de kerkenraad en de kerkvoogden zouden worden aangezocht tot het zenden van afgevaardigden naar het Congres. De kerkvoogden vonden het echter niets voor hen want het ging om iets van zuiver geestelijke aard.

In de kerkenraad werd over de afvaardiging gestemd: 4 stemmen waren voor en 2 tegen afvaardiging. Benoemd werden C. Korteweg Czn, P. Maris Hzn. en Ds. A. van Veelo. C. Korteweg, 80 jaar, zag wegens hoge ouderdom daar later van af. (Deze C. Korteweg is dezelfde ouderling die 2 jaar later de eerste steen heeft gelegd van de latere Gereformeerde Kerk).

Omdat het Klassikaal Bestuur te Breda bij gerucht van deze afvaardiging had vernomen, werd de kerkenraad op vrijdag 14 januari daarover ter verantwoording geroepen. Drie afgevaardigden van het Klassikaal Bestuur kwamen daartoe naar Klundert. Zij moesten echter onverrichter zake terugkeren omdat zij over de afvaardiging geen informatie kregen.

Daar de ernst van de toestand kennelijk tevoren was voorzien, was diezelfde vrijdag in de middag, al een kerkenraadsvergadering bijeengeroepen, waarbij ook de kerkvoogden en notabelen waren uitgenodigd.

Na ruim anderhalf uur discussie over afwerping van het synodale juk en terugkeer tot de Dordtsche Kerkenorde van 1618-'19, deed de voorzitter het volgende voorstel: (zie kopie 1)

Op zondagmorgen 16 januari ontvingen de kerkenraadsleden van het Klassikaal Bestuur een schorsingsbul met het volgende besluit:
(zie kopie 2)

Door de kerkenraad werd besloten de schorsingsbul na de morgendienst aan de gemeente voor te lezen. Aldus gebeurde het. Daarna werd de gemeente gevraagd of zij achter de kerkenraad en het kerkenraadsbesluit stond. Er moest nu beslist worden omdat de schorsing om 12.00 uur inging en er 's middags om 2 uur weer een kerkdienst kon zijn of niet.

kopie 1

„De Kerkeraad besluite onverwijld aan de Synodale Kerkorde, ingevoerd bij Koninklijk besluit van 7 Januari 1816, voor onze Kerk te Klundert alle kracht en geldigheid te ontzeggen, en weer kracht en geldigheid te verleenen aan de Dordsche Kerkenorde van 1618—'19, waaronder onze Kerk vóór 1816 gelukkig is geweest.”

Onder het diep besef van het gewicht dezer stap werd dit voorstel met meerderheid van stemmen door den Kerkeraad aangenomen, en besloten hiervan mededeeling te doen aan de gemeente, van den kansel, op Zondag 16 Januari en door eene circulaire aan de gemeenteleden, waarin zij zullen worden opgeroepen, om binnen vijf dagen bij den Kerkeraad schriftelijk in te dienen de bezwaren, die zij op grond van Gods Woord tegen dit besluit meenen te moeten inbrengen, om, als er geene gegronde bezwaren zouden zijn ingekomen, van het genomen besluit kennis te geven aan Z. M. onzen geëerbiedigden Koning en aan den EdelAchtbaren heer Burgemeester te Klundert; terwijl ook besloten werd tot het weder aannemen van den ouden naam: *Nederduitsche Gereformeerde Kerk te Klundert*.

kopie 2

Besluit:

den heer A. van Veelo, Pred. bij de Ned. Herv. gemeente te Klundert, en de heeren Cornelis Korteweg Czn., Jan Versluijs, Jakobus Maris, Ouderlingen, en de heeren Piet Maris Hz., Arie de Haan en Maarten Knook, Diakenen dier gemeente, provisioneel te schorsen in de waarneming hunner kerkelijke bediening, welke schorsing zal ingaan op Zondag 16 Januari 1887 des middags te twaalf uren;

Ongeveer 1/6 deel, waaronder veel kinderen, verliet het kerkgebouw daarmee aangevend dat zij een andere mening hadden.

In de stampvolle middagdienst deelde de predikant het kerkenraadsbesluit nogmaals mee en kreeg ieder gelegenheid tot maandagmiddag 12 uur zijn bezwaren schriftelijk in te dienen. Niemand had bezwaren.

Dinsdag daarop ontvingen de kerkenraadsleden een oproep om donderdags voor het Provinciaal Kerkbestuur te

's Hertogenbosch te verschijnen om zich te verantwoorden. Dit werd evenwel voor kennisgeving aangenomen op één kerkenraadslid na, die per telegraaf "absolutie" vroeg en ook kreeg.

Het Klassikaal Bestuur te Breda dat in de plaats trad van de geschorste kerkeraad deelde mede dat het voornemens was op zondag 23 januari om 10.00 uur in het kerkgebouw een godsdienst-oefening te houden en verzocht de kerk daarvoor beschikbaar te stellen. De kerkvoogden hadden een dergelijk verzoek voorzien en in verband met het blijven gebruiken van het kerkgebouw een schriftelijke stemming voorbereid (zie kopie 3).

56 Stembevoegde leden hadden om verschillende redenen niet gestemd. De uitslag van de stemming werd doorgegeven aan het Klassikaal Bestuur van Breda.

Bij schrijven van 25 januari 1887 ontvingen de predikant en 5 van de 7 kerkeraadsleden de uitspraak van het Provinciaal Kerkbestuur die deze deed in zijn vergadering van 21 januari. Zij werden ontzet uit hun ambt en tevens werd hen het lidmaatschap van de Nederlandsch Hervormde Kerk ontzegd.

kopie 3

Dientengevolge hadden de heeren Kerkvoogden, door behoorlijke bekendmaking Woensdagavond van de voorlezersbank en toezending van stembiljet, de stembevoegde leden ter stembus opgeroepen op Zaterdag 22 dezer. De stemming werd 's avonds te 7 ure gesloten, en onmiddellijk daarna de bus tot opneming der stemmen geopend. En wat bleek nu? Dat van de 320 stembevoegde leden der gemeente 264 hadden gestemd, dat 5 briefjes van onwaarde waren, 3 voor het Classikaal Bestuur en 256 voor den Kerkeraad en het optreden van Ds. A. van Veelo.

5. DE PERIODE VAN 1887 - 1892.

5.1 Het eerste begin.

Over het kerkelijk leven in deze periode is niet zo veel informatie aanwezig. Er zijn geen notulen. De meeste, zij het nog beperkte, informatie is aanwezig over de bouw van de kerk.

De eerste periode na de uittreding uit de Hervormde Kerk is zeer ingrijpend geweest. De uittreding was vrij massaal.

Van de zijde van de Hervormde Gemeente wordt eerst in 1891 aan alle bekende stemgerechtigde lidmaten een schrijven gezonden waarin hen verzocht werd schriftelijk te verklaren of zij lidmaten van de Hervormde Gemeente wensten te blijven. Van hen die deze brief ontvingen, antwoordden 56 bevestigend. Bovendien wordt aan 53 personen, niet voorkomend op de eerste lijst, eveneens een schrijven gezonden en verzocht zich te melden. Daarvan blijven 6 personen bij de Nederlandsch Hervormde Kerk. Tenslotte krijgen $535 + 47 = 582$ stemgerechtigde leden een tuchtbrief en uiteindelijk een brief waarin hun de afsnijding van de Nederlandsch Hervormde Kerk wordt bericht. Er bleven ongeveer 62 stemgerechtigde leden bij de Hervormde Gemeente. De "Dolerenden" waren dus een grote groep van 582 personen exclusief de doopleden.

Zij beschouwden zich als de wettelijke eigenaars van de kerkelijke goederen en bleven gebruik maken van het kerkgebouw, de consistorie en het catechisatielokaal in de Voorstraat, terwijl de predikant de pastorie bleef bewonen. Zij zetten het kerkelijk leven gewoon voort maar de naam wordt: "Nederduitsche Gereformeerde Kerk te Klundert". De Nederlandsch Hervormde Gemeente zoekt noodgedwongen een andere gelegenheid voor de godsdienstoefeningen en krijgt toestemming per 27 november 1887 de raadzaal van het stadhuis te gebruiken.

Waarschijnlijk bestond de eerste kerkeraad na 14 januari 1887 uit Ds. A. van Venlo als predikant, de ouderlingen C. Kortweg Czn., J. Versluys, L. Punt en de diakenen P. Maris Hzn., A. de Haan en M. Knook. Helemaal zeker is dit niet.

In december 1887 vertrekt Ds. A. van Veelo naar Rotterdam en is de gemeente vacant tot 29 juli 1888. Op die dag doet Ds. J.H. Feringa uit Hien en Dodewaard intrede in de Nederduitsche Gereformeerde Kerk. Ook deze predikant neemt intrek in de pastorie aan de Voorstraat.

Kerkeraad Nederduitsch Gereformeerde Kerk tussen 1888 en 1893.

Staande van links naar rechts : H. de Haan , P.W. Maris , A.C. van Drimmelen , L. Punt , M. Knook , J. van Mourick , A. de Haan.

Zittend van links naar rechts : onbekend , C. Versluis , Ds. J.H. Veringa . 2 onbekend.

In april 1887 wordt er kennelijk contact gezocht tussen de Dolerenden en de Christelijk Gereformeerde Kerk. Op de classisvergadering van deze laatste hebben de afgevaardigden van Klundert een instructiebrief met de vraag " in welke verhouding men zich kan zetten met of tegen over hen" (de Dolerenden).

De Dolerenden willen in de maand juni in Noord Brabant een Convent beleggen en nodigen de broeders van de Christelijk Gereformeerde Kerk uit, deze vergadering bij te wonen. Besloten wordt om afgevaardigden te zenden, maar alleen om te horen welke voorstellen zij in het midden zullen brengen, maar niet om met hen besluiten te nemen.

Op de achtereenvolgende classisvergaderingen in de jaren 1888 t/m 1891 wordt steeds gesproken over vereniging tussen Christelijk Gereformeerden en Dolerenden of de Nederduitsche Gereformeerde Kerk. Niet alleen echter is de zaak van vereniging tussen beide kerken steeds onderwerp van gesprek op de meerdere vergaderingen van de Christelijk Gereformeerde Kerken, maar ook in de vergaderingen van de Nederduitsche Gereformeerde Kerken. Beide meerdere vergaderingen benoemen ook Deputaten tot samenspreking.

In de "Acta der Tweede Voorloopige Synode van Nederduitsche Gereformeerde Kerken, gehouden te Leeuwarden in 1890" lezen we dat ook vanuit Klundert afgevaardigden aanwezig waren. Klundert hoorde toen tot de Classis Breda - Heusden - 's-Hertogenbosch - Eindhoven en Maastricht. (zie kopie 2)

Door de Acta te laten circuleren onder de broeders kerkeraadsleden, bleven ook die op de hoogte van hetgeen besloten werd.

Door de scriba werd het volgende rondzendbriefje in de Acta aangebracht:

Ter lering verronden aan de A.B.

*G. Korteweg
J. C. Punt
L. Daane
C. den Engelse
H. de Haan
P. W. Maris
Johⁿ van Mourich
M. Knorr*

*terug aan
A. C. van Drimmelen*

Op de classisvergadering van de Christelijk Gereformeerde Kerk te Klundert van 12 april 1892 is een brief van de Classis van de Nederduitsche Gereformeerde Kerken uit Noord Brabant en Limburg met het voorstel tot vertegenwoordiging in beide classisvergaderingen. Ook is er een brief van de Christelijk Gereformeerde Kerk van Klundert met 11 punten die handelen over de vereniging met de Nederduitsche Gereformeerde Kerk ter plaatse, waarmee de Classis geheel kan instemmen.

Met deze laatste notulen houdt het boek op. Wel heeft in het jaar 1892 de vereniging plaatsgevonden, maar hoe dit verder allemaal zijn verloop heeft gehad is nergens vermeld. In die tijd was Ds. M. Ouendag praeses en C.I. Hendriks scriba van de Classis Klundert der Christelijk Gereformeerde Kerken uit Dinteloord, Zevenbergen en Klundert.

kopie 2

ACTA

DER

TWEEDE VOORLOOPIGE SYNODE

VAN

Nederduitsche Gereformeerde Kerken,

GEHOUDEN TE LEEUWARDEN

IN

1890.

—*—*—*—

AMSTERDAM

J. A. WORMSER.

1890.

Afgevaardigd werden:

Door de Classes BREDA—HEUSDEN—'s-HERTOGENBOSCH—EINDHOVEN—
MAASTRICHT:

J. H. FERINGA, Predikant te Klundert, en A. C. VAN DRIMMELEN,
Ouderling te Klundert.

Secundi: F. H. J. SMITH, Predikant te Helmond, en als Ouderling K.
DANE CZN. te Willemstad of H. DE HAAN te Klundert.

2 Kerkelijke goederen.

Zoals reeds in hoofdstuk 4 is beschreven werd op 22 januari 1887 door kerkvoogden en notabelen een stemming gehouden onder de stemgerechtigde leden. Daarbij stemden 256 leden voor het gebruik van de Nederlandsch Hervormde Kerk door de kerkeraad van de Nederduitsche Gereformeerde Kerk. Dientengevolge bleven alle kerkelijke gebouwen in gebruik en bezit van deze laatste. Toch heeft men vermoedelijk verondersteld dat dit van tijdelijke aard zou zijn. Onder de uitgaven treft men namelijk op 28 december 1887 de post aan: C. den Engelse, koop vast goed f 3.840,00 en op 25 januari 1889: overschrijving van de koopakte, huis, schuur enz. f 57,25. Dit is vrij zeker de grond (en gebouwen) geweest waar later de Gereformeerde Kerk is gebouwd.

Op 18 december 1888 is er een uitspraak van de Arrondissements Rechtbank te Breda waarin de Nederduitsche Gereformeerde Kerk wordt veroordeeld tot het beschikbaar stellen van het kerkgebouw en het catechisatielokaal aan de Nederlandsch Hervormde Gemeente, (zie kopie van de uitspraak) tot overgave van de pastorie en op 6 juni tot overgave van alle overige bezittingen. Men deed dit echter niet. Ook is men niet ingegaan op een deurwaardersexploot van 31 mei 1889. Tenslotte bevestigt het Gerechtshof te 's-Hertogenbosch op 29 oktober 1889 het vonnis van de Arrondissements Rechtbank te Breda.

Op 21 mei 1890 worden alle bezittingen bij notariële akte officieel overgedragen en de financiën geregeld door bijbetaling van

f 4.960,00 door de Dolerenden. Namens de Nederduitsche Gereformeerde Kerk wordt het stuk ondertekend door A.C. van Drimmelen, A.J. Korteweg en C. den Engelse. Tenslotte moeten ook de proceskosten worden betaald tot een bedrag van f 452,80. Blijkbaar waren er meer proceskosten, want vanaf 1888 wordt enkele malen voor dat doel een collecte gehouden.

Klundert, 18 December 1888.

Heden werd door de arr. rechtbank te Breda uitspraak gedaan in zake de civiele procedure N. J. Telders, predikant wonende te Steenberg en consorten uitmakende het klassikaal kerkbestuur te Breda, als eischers tegen Io. A. van Drimmelen, broodbakker, 2o. A. J. Korteweg, hoofdonderwijzer, en So. C. den Engelse, landbouwer, allen wonende te Klundert als gedaagden, bij welk vonnis zij, gedaagden, — met verwerping der door hun hangende de procedure opgeworpen exceptie van nietigheid van dagvaarding — zijn veroordeeld om het kerkgebouw der herv. gemeente te Klundert voor de eischers in hunne hoedanigheid, waarin zij ten deze optreden, beschikbaar te stellen tot het houden der openbare godsdienst oefeningen op de dagen en uren daarvoor in de gemeente Klundert gebruikelijk,

— en om het gebouw in die gemeente voor de catechisatie bestemd mede voor de eischers in gezegde hoedanigheid beschikbaar te stellen tot 't geven van godsdienstonderwijs op de daarvoor in Klundert gebruikelijke uren en dagen; — met machtiging op de eischers om ingeval van weigering of nalatigheid om aan die condemnatie te voldoen na de beatekenis van dit vonnis zich desnooda door den sterken arm en met behulp der noodige werklieden den toegang tot het kerkgebouw en den kansel en tot het catechisatie-locaal te verschaffen; — met veroordeeling tot vergoeding der schade bij de herv. gemeente te Klundert door hunne onrechtmatige daad reeds geleden of nog te lijden, nader op te maken bij staat en in den vorm der wet; — en met verwijzing der gedaagden in de kosten van het geding, tot heden begroot aan de zijde der eischers op f 231.85 c. e.

5.3 De bouw van de Gereformeerde Kerk.

Hoewel niet precies bekend is vermoedelijk in het voorjaar van 1889 besloten tot het instellen van een bouwfonds voor de financiering van de bouw van een nieuwe kerk. In de "Nieuwe Bredasche Courant" (N.B.C.) van 8 maart 1889 verscheen een bericht: "De Dolerenden hebben besloten tot stichting van een kerkgebouw". En op 9 maart 1889: "De vereniging "De Kerkelijke Kas" verzoekt de raad toestemming voor het bouwen van een kerk". Dit verzoek wordt afgewezen omdat men bij Burgemeester en Wethouders moest zijn. Op 10 april verlenen Burgemeester en Wethouders "De Kerkelijke Kas" alsnog de vergunning.

In de courant van 17 april verschijnt een artikel over de aanbesteding in Klundert van twee kerken. Want ook het Rooms Katholiek Kerkbestuur had een vergunning gevraagd voor de bouw van een kerk. Op 1 mei reeds is er de aanbesteding voor het bouwen van het kerkgebouw, pastorie en weeshuis. De laagste inschrijver is Schuller te Raamsdonksveer voor f 30.860,00. Het werk wordt hem echter niet gegund maar zal door ingezetenen worden verricht. Aldus een bericht in de N.B.C. van 10 mei 1889. Men moet toen ook vrij snel met de bouw zijn begonnen. De eerste uitgave voor de bouw van de Nederduitse Gereformeerde Kerk is geboekt op 8 juni 1889 (zie kopie "uitgave voor den bouw der Ned. Geref. Kerk"): aan den opzichter C. den Braber f 75,00. Deze beurde dat elke maand, het laatst op 5 februari 1890. Waarschijnlijk hebben I.D. Schalekamp, F. de Rooi, P. Huysers en N. Lankhuizen gewerkt aan de bouw. I.D. Schalekamp kreeg regelmatig een termijn van f 2.278,00 uitbetaald, het eerst op 23 juli 1889 en het laatst op 12 augustus 1890.

Het geld voor de bouw bracht men bijeen door de uitgifte van aandelen van f 100,00, f 250,00, f 500,00, en f 1.000,00 per aandeel tegen een rente van 2,5 - 4 % . Bovendien werd bij akte van 30 november 1889 van G. Versluys f 10.000,00 geleend á 3,5 % . De uitgifte van de aandelen begon in maart 1889 en liep tot 1 september 1891. Het totaalbedrag inclusief de lening bedroeg toen

f 35.050,00

Tussen 30 maart 1889 en 2 april 1890 kwam

op andere wijze nog binnen

- 4.887,62⁵

Het totaal was tenslotte

f 39.937,62⁵

En daarmee was het hele complex gefinancierd, want het totaal der uitgaven was f 36.508,01. Er was nog over!

Er moet ontzettend hard zijn gewerkt want alles voltrok zich in snel tempo. Op 2 juli 1889 werd de eerste steen gelegd door de hoogbejaarde ouderling

C. Korteweg, Czn. Dat is dezelfde ouderling die wegens hoge leeftijd (toen 80 jaar) afzag van het bezoek aan het Gereformeerd Kerkelijk Congres te Amsterdam in januari 1887.

Onduidelijk is wanneer met heien is begonnen en de laatste heipaal werd geslagen. Bij de uitgaven staat op 23 september: "1 vat bier bij de laatste heipaal

f 4,00". Zou dat september 1889 kunnen zijn of toch 1888 ? Of toen pas genoteerd? Men heeft het feit in elk geval gevierd.

Wanneer op 1 november 1889 in de N.B.C. het bericht verschijnt: "De Dolerenden zijn veroordeeld tot het ontruimen en afgifte van het kerkgebouw der Hervormden", dan is de ingebruikname van de nieuwe kerk niet veraf meer.

Volgens de notulen van Burgemeester en Wethouders van 6 november 1889 (gemeentelijk archief) is er een uitnodiging aan het gemeentebestuur om aanwezig te willen zijn bij de ingebruikneming van de kerk der Nederduitse Gereformeerde Gemeente op 10 november 1889 om 9.00 uur v.m. B. en W.

antwoorden: "Wij zullen deze plechtigheid niet bijwonen". Maar er is op 10 november nog een belangrijke gebeurtenis want de dolerenden verlaten het Nederlandsch Hervormd Kerkgebouw. De N.B.C. bericht: "Op 10 november 1889 zullen in Klundert twee kerken, namelijk de Nederlandsch Hervormde en de Nederduitsche Gereformeerde, in gebruik worden genomen".

Het was ook voor de Hervormde gemeente een gedenkwaardige dag. Nadat zij vanaf januari 1887 verstoken was geweest van het gebruik van het kerkgebouw kan zij op 10 november 1889 om half tien daar weer haar intrek nemen. Ook verhuist Ds. J.H. Feringa naar de nieuwe pastorie in de Stadhuisring en kan

Ds. J. Draaisma de Nederlandsch Hervormde pastorie in de Voorstraat betrekken.

Uitgaven voor den bouw der Nieuw-geref. Kerk

8 Junij	aan den opzichter den - Brabers	—	45
4 Julie	Het douken van bestekken & verhooren	—	151,30
5...	Conservatie bijzitten C. Hendriks	—	47,35
13	aan den opzichter den Heer C. de Brabers	—	75,00
17	voor het regelt der stekken te S. Bosch	—	23,80
22	aan de opzichter den Boer	—	300,00
23	aan den Heer J. D. Schalekamp	—	2278,06
8 Aug	aan den opzichter den Heer C. de Brabers	—	75,00
15	aan den Heer J. D. Schalekamp	—	2278,17
18	aan den Heer H. de Rooi	—	3945,00
26	aan den Heer N. Langhuizen 2 tinnen	—	1305,50
28	aan den Heer de Wolff	—	433,66
24	aan metake. Flok. & Flopel	—	248,25
6 Sept	aan den opzichter den Heer den Brabers	—	75,00
9	aan den Heer H. de Rooi	—	3975,00
9	aan den Heer J. Waisers	—	434,00
9	Reiskosten en broodspoor van Nijmegen tot Brabers	—	5,80
19 Sept	Costen van een Ledenlijst van Leden met bijlagen	—	5,95
23	1 uur voor bij de laatste Heijpaal	—	4,00
1 Oct	Reiskosten van H. de Rooi	—	3,20
2	23 Bijzitten van den Heer	—	297,50
1	Verschet van Amsterdam a Rotterdam	—	1,05
3	1 van Rotterdam a Amsterdam	—	80
4	aan den opzichter den Heer C. de Brabers	—	75
21	aan den opzichter den Boer	—	300,00
1. Nov	rekening van 240 in 1.50 vrucht 12 gulden	—	372,00
2	aan den opzichter den Heer den Brabers	—	75,00
2	aan Porten	—	5,30
2	voor het vullen van de kerk met 11 kerkmeesters	—	4,86
15	aan den Heer J. D. Schalekamp	—	2278,17
15	afged. Verhoor. 25 Steden in S. H.	—	137
15	Hekwerk Truch. 1 aan St. van Drimmelen	—	2,00

6. HET KERKELIJK LEVEN.

6.1. De periode van 1892 - 1913.

De periode van de Gereformeerde Kerk begint feitelijk in 1892 bij de vereniging van de Nederduitsche Gereformeerde Kerk met de Christelijk Gereformeerde Kerk. Uit het kerkelijk leven tussen 1892 en 1901 is geen informatie aanwezig. De notulenboeken zijn in november 1944 verbrand. De eerste informatie begint 10 januari 1901.

De kerkeraad bestond toen uit: Ds. J.D. v.d. Velden, voorzitter; A. Bakker, tweede voorzitter; A.C. van Drimmelen, scriba; J. Lodder, L.J. Schalekamp, L. Punt, A. de Visser, C.I. Hendriks en P.W. Maris, ouderlingen. Diakenen: C. den Engelse, Abrzn., J.J. Versluys en M. Knook (penningmeester).

Het kerkelijk leven na de Doleantie en de vereniging in 1892 tot aan de tweede wereldoorlog was een geheel andere dan daarna. Men trachtte nauwgezet het belijden der kerk te handhaven. Er was nauwkeurig toezicht op leer en leven om aldus de kerk des Heren zuiver te houden. Om werkelijk te zijn de gemeenschap der heiligen, de geheiligden in Christus Jezus. En wetend dat allen zondaars zijn en slechts geheiligd zijn in het bloed van de Here Jezus Christus.

Dat was dan ook de doelstelling van het kerkelijk vermaan en de tucht, de opgelegde censuur bij misstappen in het leven. Steeds weer gingen de ouderlingen er op uit, twee aan twee, om te vermanen of de censuur aan te zeggen "na zeer ernstige gesprekken". Onderwerp van bezoek was o.a. kerkverzuim, ergens anders naar de kerk gaan (b.v. N.H. Kerk), ongeregelde levenswandel, diefstal, ruzie, dronkenschap, zwanger zijn voor het huwelijk, geen catechisatiebezoek door de kinderen, kinderen naar de staatsschool (openbare school), vloeken of vechten door jongelui met kerstmis.

Om het lichaam van Christus rein te houden was er de censuur, wat moest leiden tot erkenning van schuld en daarna weer volledige opname in de kerkgemeenschap. Er was veel overleg met de classis over het toepassen van de verschillende trappen van censuur. De eerste trap: afhouding van het Heilig Avondmaal. Daartoe kende men ook de "Tafelwacht" die tot in de 1969 nog werd toegepast. De tweede trap was de afkondiging van de kansel met of zonder het noemen van de naam.

En de derde trap was die van de afsnijding der kerk, wat altijd met het noemen van de naam werd afgekondigd.

Velen keerden terug van hun verkeerde levenswandel. Men deed schuldbelijdenis voor de kerkeraad of voor de gemeente. Of men verscheen voor de kerkeraad zodat er met hen gesproken kon worden over het verkeerde. Het belijden van schuld was meermalen een drempel om dat te doen. Soms ook was men wel overtuigd van de verkeerde wandel, doch niet van plan verandering aan te brengen. Dikwijls ook onttrok men zich aan de gemeenschap van de kerk om over te gaan naar een andere gemeenschap. Ook dan volgde de afkondiging vanaf de kansel dat men zich had onttrokken. In een enkel geval zei men wel: "Ge kunt me wel schrabben". Maar in die gevallen droeg men het verkeerde met zich mee, hield men de gemeenschap niet rein en stond men niet zuiver tegenover God.

Steeds weer trachtte de kerkeraad het kwaad uit te bannen. Hier volgt een voorbeeld. Drie jongens hadden zich misdragen en gevangenisstraf gekregen. Ze werden daar ook bezocht. Toen de straf was uitgezeten, werden ze ontslagen. Maar met kerstmis hadden zij zich weer misdragen. Zij moesten voor de kerkeraad komen en zij kwamen ook. Er werd met hen gesproken en gezamenlijk met hen gebeden.

De verkiezing van ambtsdragers gebeurde met dubbeltallen. Steeds was er een tegenkandidaat voor de afgetreden of aftredende broeder. Die was vaak ook herkiesbaar. Soms werd zonder verkiezing de ambtsperiode verlengd. Meermalen werd de discussie gevoerd over het opnieuw bevestigen, ja of neen. Daarover werd ook het oordeel gevraagd van de Classis. Een ambtsperiode van 25 jaar of langer en dan aaneengesloten, kwam meermalen voor. Men stierf in het harnas van Koning Jezus. Zo weten wij dat broeder A.C. van Drimmelen reeds in 1890 scriba was en meer dan 25 jaar het scribaat vervulde.

Het kerkelijk leven was intensief, de kerkgang trouw. Ook al was er veel reden voor vermaan in die tijd. Men kwam in het algemeen trouw tweemaal per zondag naar de kerk. Rond 1908 telde de gemeente 1.800 leden. Per zondag werden de diensten door 1.200 à 1.300 leden bezocht. Maar de collecte opbrengst voor

de Eredienst (de kerk) bleef te laag. Men kwam niet verder dan een opbrengst van f 15,00 of f 16,00 per zondag. Dat was te laag. Het tellen kostte ook teveel tijd door de vele "halfjes" in de collectezak.

Zo bedroegen de ontvangsten voor de kerk over 1908 f 4.383,05⁵, waarvan f 2.900,= uit inkomsten van plaatsengeld.

Uitgaven, incl. kwaad slot over

1907 van f 1.482,60

- 5.639,62⁵

Kwaad slot over 1908

f 1.256,57

Er werden veel kinderen geboren en veel kinderen gedoopt. Ds. Mulder schrijft in het kerkblad van 1908 dat hij in 5 jaar circa 225 kinderen had gedoopt. In het jaar 1907 waren dat er 47. Maar er stierven in dat jaar ook 21 leden, waarvan 9 kinderen.

Men kende ook gewoonten die we nu niet meer kennen. Er waren niet alleen aparte vrouwen- en mannenbanken, maar ook het Heilig Avondmaal was gescheiden. Eerst gingen de mannen en pas als alle mannen het Heilig Avondmaal hadden gebruikt (meestal 2 tafels) dan gingen de vrouwen. Waarschijnlijk werd het Heilig Avondmaal alleen in de morgendienst bediend, want in 1907 wordt overwogen om dat ook in de middagdienst te doen.

De catechisaties werden goed bezocht en meestal overdag gegeven. Alleen de jongens boven 16 jaar kwamen

's avonds.

Enkele bijzonderheden willen wij nog graag vermelden.

- In september 1902 is er een verzoek bij de kerkeraad van het Christelijk Nationaal Boerencomité voor het houden van een bijeenkomst in de kerk. Sprekers zijn de Boerengeneraals uit Zuid-Afrika: Generaal Botha, de la Rei en de Wet.

- Ouderling Maris heeft een Bijbel met een zeer duidelijke druk met een bijbehorend Psalmboek, vroeger nog gebruikt in de Christelijk Gereformeerde Kerk. Hij biedt deze in december 1902 de kerkeraad aan en de bijbel is bestemd voor de voorlezer.

- Op 4 augustus 1908 herdenkt men 40 jaar Christelijk Onderwijs te Klundert.

- De toestand van het plafond van het kerkgebouw wordt onderzocht in 1910. Er is geen reden tot bezorgdheid!

Onderstaand volgt een kopie uit het notulenboek in die tijd.

13 Juni 1906 Savonds 7 uur
Kerkeraadsvergadering
Afwesig de H. v. Berouwen, Hoogst
den Engelen ende Seibla

Doel deze Vergadering is, het onderzoek naar de kennis
en de bewoogteden van hen die wenschten te komen tot
het doen van belijdenis des geloofs.

De Voorzitter opent deze bijeenkomst, leest zingen Ps 119: 3
leest de 2^e zendbrief van Johannes en gaat voor in gebed.

belijdenis
Candidaten Hierna begint het onderzoek bij monde van den Frater
naar de kennis des Catechisanten.

onderzoek Na afloop daarvan krijgen de Monden gelegenheid om
sing naderom te doen, alleen Hr. Baxis maakt hiervan
gebruik.

an Nu vraagt de Voorzitter ieder persoonlijk of wat de bewoog-
teden zijn van het verzoek om belijdenis af te leggen.

Zij verklaren allen dit te doen om wat de gemeente den
dood des Heeren te verkondigen en in Zijn wegen te
willen wandelen.

Hierna worden zij verzocht eenige openblikken ziele te
winnijden.

tongelaten Bij hunne afwezigheid vraagt de President of iemand den
Broedren bezwaar heeft tot toelating. Niemand heeft
bezwaar te maken wijf allen zich hebben uitgesproken
waaronder zij belijdenis doen, hoewel allen overtuigd zijn
dat bij sommigen de kennis gering is. De Voorzitter deelt
dit gevoelen en 't spijt ook hem dat sommigen van zijne
Catechisanten zoo onwettig zijn, hoewel de verzekering
wordt gegeven dat een bezoek op de Catechisatie
meer beredigd zou hebben.

Nadat zij weder binnen zijn wordt de zinslag hem mede
gedeelt en een ernstig woord hem toegesproken door
den Frater. Deze wordt door zijne leelingen, bij monde
van Comt Vos hartelijk dank gezegd voor het door hem
gevoeten onderzoek. Nadat gezongen is Psalm 118: 12 en
Hr van Berouwen in dankgebed is voorgegaan, sluit
de Voorzitter de Vergadering.

A. C. van Duinmelde Voorz.

A. C. van Duinmelde Seibla

6.2. De periode van 1913 - 1940.

In de beschreven periode bestond de kerkeraad uit 13 personen nl. 9 ouderlingen en 4 diakenen. De kerkeraadsvergaderingen werden om de veertien dagen gehouden maar het kwam in die tijd ook nog al eens voor dat er iedere week vergaderd werd. Ook de aanvangstijden van deze vergaderingen liepen toen nog al uiteen. In de zomer begon de vergadering om zes of zeven uur, maar in de winter 's middags om drie of vier uur. Zaken die aan de orde kwamen waren van allerlei kerkelijke aard. Geestelijke maar ook daadwerkelijke stoffelijke problemen werden besproken.

In de kerkeraadsvergadering van 25 februari 1914 kwam het probleem ter tafel: "Wijl het gerucht gaat dat aan den Gemeenteraad een adres zal worden aangeboden met het verzoek de Auto-omnibus op Zondag eenige malen te doen rijden, wordt besloten namens den Kerkeraad een tegenadres in te dienen."

Op de kerkeraadsvergadering van 14 augustus 1914 werd in overleg met de diaconie besloten om steenkolen aan te kopen en die op te slaan, zodat deze uitgereikt konden worden aan de armen in de komende winter.

De eerste wereldoorlog, begonnen op 2 augustus 1914, zou duren tot 11 november 1918. Hoewel Nederland een neutrale positie innam werd men er wel dagelijks mee geconfronteerd. Alle militairen werden gemobiliseerd en op andere plaatsen ingekwartierd, wat ook in Klundert het geval was. Het Oranjelokaal werd als militair tehuis ingericht en op woensdag 2 december 1914 geopend door de Ned. Herv. predikant en de Gereformeerde predikant Dr. V. Hepp. De in Klundert gelegeerde soldaten hadden daarmee een eigen tehuis.

Dikwijls werden er bidstonden gehouden voor "De nood der tijden" en dat niet alleen op zondag maar ook op een dag in de week kwam men 's avonds in de kerk bijeen om tot God te bidden voor land en volk. In de notulen van 15 oktober 1914 staat: "Met het oog op de verwarde toestand in de gemeente, veroorzaakt door het groot aantal Belgische vluchtelingen, wordt het raadzaam gevonden dat onze Predikant op 25 October in eigen Kerk het Woord bedienend en zal aan de Kerkeraad van Drimmelen hiervan mededeling geschieden.

" Dr. Hepp had op die zondag nl. in Drimmelen moeten preken.

Veel werd er gedaan, ook via de kerk, voor de militairen uit Klundert die over het gehele land verspreid in garnizoensplaatsen waren gelegerd. Dikwijls kwamen verzoeken binnen voor een gift aan een tehuis of geestelijke verzorging voor militairen. Na het einde van de eerste wereldoorlog verkeerde Nederland in een vreselijke situatie. Men had toen te maken met een dreigende revolutie die weliswaar krachtig werd neergeworpen maar waarvan de revolutie-geest bleef bestaan. Bovendien heerste er in die tijd de gevreesde "Spaanse griep" die veel slachtoffers eiste. Tussen 7 november en 12 december 1918 stierven van onze kerk 17 leden waarvan 12 kinderen of nog erg jeugdige leden.

Op de kerkeraadsvergadering van 21 november kwam een schrijven ter tafel van de Classis 's-Gravenhage. Daarbij was een Ministerieel verzoek gevoegd dat uit ging naar alle kerken in Nederland om op donderdag 28 november zich te veroortmoedigen en Gods hulp in te roepen over de nood van deze tijd. Er is toen in onze kerk op die donderdag een morgen- en een middagdienst gehouden. Daarin werd gedankt voor de beëindiging van de eerste wereldoorlog maar ook gebeden voor de vele zieken die er in ons land waren. In verband met de revolutionaire woelingen in ons vaderland kwam van regeringszijde op 10 april 1919 nogmaals een verzoek om op de eerstvolgende zondag deze zaak in het gebed te gedenken en de Here te smeken ons land voor oproer te bewaren.

Toch was er in die periode een positieve gebeurtenis, want op 4 augustus 1918 bestond de Chr. Nat. School 50 jaar en het schoolbestuur vroeg om een jubileumgift (indien mogelijk van f 10.000,00 om de schuldenlast met de helft te verminderen). Zij verwachtten het niet, zeker niet in die tijd, maar door collectes en giften kwam dat bedrag er ruimschoots.

De jaren in 1920 waren rustige jaren voor onze kerk. Wel werden er in die tijd veel tuchtbezoeken gebracht en censuur toegepast. Dit gebeurde met liefdevolle vermaningen. In februari 1920 heerste er in Klundert een werkstaking bij het houtbedrijf van v.d. Made waaraan ook een lid van de kerkeraad deelnam. Deze broeder werd na overleg met de kerkeraad van Zevenbergen en na advies te hebben ingewonnen bij Prof. Dr. H.H. Kuyper, tijdelijk geschorst omdat hij in strijd handelde met het zesde gebod. Ook wordt in 1920 door de kerkeraad besloten dat tijdens de godsdienstoefeningen geen dames op het orgel mogen worden toegelaten. De organist zal hiervan in kennis worden gesteld.

Op de vergadering van 15 november 1926 werd gesproken over de wekelijkse samenkomsten te Tonnekreek. Er ging toen een gerucht dat er plannen waren om te komen tot een andere kerkformatie. Verschillende broeders en zusters hebben zich toen onttrokken aan de gemeenschap van onze kerk. Hun namen werden op zondag 22 april 1927 van de kansel af voorgelezen.

Tijdens een vergadering op 3 februari 1927 werd het overlijden van br. A. de Visser herdacht die 28 jaren de kerk alhier in het ambt van ouderling had gediend. Het was toen gebruikelijk dat gemeente-vergaderingen alleen door mannelijke lidmaten werden bezocht.

Ook werd er in die tijd tucht uitgeoefend over doopleden, want zo lezen we in een verslag: "Doopleden die zich onverschillig betonen ten opzichte van catechisatie en kerkbezoek, zullen na herhaalde vermaning, geacht worden zich door eigen keuze aan de Kerk te hebben onttrokken". Men veranderde ook wat in de orde voor de aanvang van de erediensten, want in de notulen van 6 juni 1929 staat aangaande het stil gebed: "Zodra de Predikant en de Kerkeraad binnenkomen, zwijgt het orgel en worden de deuren gesloten. Terwijl de Predikant voor den kansel staat om zijn gebed te doen, doet heel de gemeente stil gebed voor den dienst".

Van kerkeraad zijde werd het bezoeken en meespelen in voetbalwedstrijden op zondag fel bestreden. In de vergadering van 29 december 1930 wordt besloten om de daarop volgende zondag vanaf de kansel de ouders op te wekken om op hun kinderen nauwkeurig toe te zien. Ook op de catechisatie zal voor dit kwaad ernstig gewaarschuwd worden.

Op 10 november 1931 kwam de kerkeraad in een extra uitgeschreven vergadering bijeen. Dit was naar aanleiding van het overlijden van br. A.C. van Drimmelen. Deze broeder is een grote steunpilaar geweest voor onze kerk. Op 5 september 1915 was hij reeds 25 jaar scriba. Dat bleef hij ook toen hij burgemeester werd van de gemeente Klundert. Niet alleen hij, maar ook P.W. Maris was reeds vanaf het eerste begin lid van de kerkeraad. Tijdens een vergadering op 10 januari 1929 hebben beiden afscheid genomen van de kerkeraad. De notulen van de extra vergadering op 10 november 1931 vermeldt het volgende: "De Voorzitter neemt het woord en zegt o.m.: "Broeder van Drimmelen is van ons heengegaan. We kunnen zeggen dat hij groot was onder ons. Erkend, geëerd en geliefd. Hij was er om de strakke lijnen bij te slijpen. Van Mozes staat geschreven: "De man Mozes was zeer zachtmoedig, meer dan enig mens". Welnu, zachtmoedigheid was een der karaktereigenschappen van onze overleden Broeder. Bovendien sierde hem blijmoedigheid en vriendelijkheid en de ander uitnemender achtend dan zich zelf. Hij was zeer mild. Op lijsten met of zonder vergunning kon men zijn naam altijd bovenaan vinden. Hij was ook een man des vredes. Dat was vroeger anders. Hij was driftig, zeer driftig. Doch door genade werd hij een man met een karakter door Gods Geest beteugeld en geheilgd. Hij is een sieraad van Christus Kerk op aarde geweest. Wij weten dat hij nu van alle lijden verlost, zijn Heer en Koning zal kennen. De gedachtenis van deze rechtvaardige zal tot zegening zijn. Met de familie is besproken dat de ouderlingen hem de laatste eer zouden brengen door hem naar het kerkhof te dragen. Alzo werd besloten".

In de notulen van 22 november 1933 staat geschreven dat br. C. Vos plotseling is overleden. Ook deze broeder is jaren scriba geweest van de kerk. Besloten werd om namens de kerkeraad een advertentie te plaatsen in "De Standaard", "De Heraut", en "De Kerkbode".

Door de jaren heen, veranderen de tijden maar ook het inzicht van de mensen. Want werd er in 1914 een verzoek ingediend aan de gemeente Klundert om op zondag geen omnibus te laten rijden, in de notulen van 6 december 1933 lezen we dat de autocommissie verslag uitbrengt van haar bevindingen om voor de kerkgangers een autobus of partikuliere auto's te laten rijden.

Op de vergaderingen van 7 en 28 augustus 1935 kwam het punt "Hulppredikant" ter tafel. Naast de toenmalige predikant Ds. F. Guillaume werd kandidaat

A. Sybrandy benoemd op een traktement van f 500,00 per jaar. Hij heeft in de gemeente Klundert gewerkt tot 28 april 1937.

Een verzoek van de Chr. Landarbeiders Bond om in het kerkgebouw een grote propaganda vergadering te mogen houden, werd in de vergadering van 17 januari 1940 toegestaan.

6.3. De periode van 1940 - 1945.

Over het kerkelijk leven tijdens de oorlogsjaren is weinig bekend. De notulen van de kerkeraadsvergaderingen uit die periode zijn verbrand. Na de bevrijding op 5 november 1944 werd de eerste kerkeraadsvergadering gehouden op 18 december 1944 n.m. 2 uur in de pastorie. Op deze vergadering werden verschillende zaken aangaande het kerkelijk leven in de komende periode besproken. Wegens oorlogshandelingen die zich daarna weer voordeden, kon het meeste echter niet doorgaan.

Op deze vergadering deelt broeder A. Montsma (scriba) mee dat op 5 november bij hem thuis 3 notulenboeken van de kerk zijn verbrand. Deze boeken bevatten een belangrijk deel van de historie van onze kerk gedurende de vorige eeuw (waarschijnlijk de periode 1887 - 1901). Tevens is ook het notulenboek van februari 1940 tot 5 november 1944 verbrand. Daarom wordt besloten tot het samenstellen van een overzicht, aansluitend op het laatste notulenboek. In de kerkeraadsvergadering van 4 april 1945 wordt het overzicht door broeder Montsma voorgelezen en afgesproken wordt dat dit in het notulenboek zal worden opgenomen.

Hieronder treft u het overzicht onverkort aan.

Overzicht van het Kerkelijk Leven gedurende de bezettingstijd (10 mei 1940 t/m 5 november 1944) en de weken daarna tot 4 april 1945.

N.B. Dit overzicht heeft alleen betrekking op de Dienst des Woords.

Gedurende de bezettingstijd ging de Dienst des Woords betrekkelijk regelmatig door.

Het was Pinksteren 1940 (12 en 13 mei) dat de kerkdienst stagneerde. Temidden van het oorlogsgeweld boven en rondom Klundert kon aan de morgen van de eerste Pinksterdag slechts een zeer korte samenkomst gehouden worden. Van bediening des Woords was geen sprake. Wel werd de nood van land en volk in het gebed der gemeente den Here bekend gemaakt. Na deze korte plechtigheid ging de schaars opgekomen gemeente naar huis.

Na de spannende oorlogswEEK van mei 1940, keerde spoedig de rust in het kerkelijk leven van Klundert terug.

Een volgende onregelmatige periode hield verband met de afwezigheid om veiligheidsredenen van Ds. D.J. Ras, gedurende Kerstfeest 1943 tot Pasen 1944. De Dienst des Woords kon evenwel steeds doorgang

vinden. Slechts tweemaal werd een Leesdienst gehouden. Voor het overige traden classispredikanten, maar met name predikanten van buiten op.

17 September 1944 was een zeer onrustige zondag. Tijdens de morgendienst had een bombardement plaats op militaire objecten te Moerdijk, wat zeer storend werkte op de kerkdienst te Klundert. De middagdienst verviel tengevolge van de overtocht van honderden geallieerde transport- en zweefvliegtuigen naar Oost-Nederland. Sindsdien waren rustige zondagen een zeldzaamheid.

29 Oktober 1944. Veel Britse jagers in de aanval boven Klundert en naaste omgeving maken de morgendienst onmogelijk. De middagdienst vervalst.

Dan volgt de week der bevrijding van Klundert. Een week van bommen, granaten, branden en schuilkelders. De slotakte levert de onvergetelijke zondag van

5 november 1944: laatste luchtraid der Typhons, de Duitsers werken met fosfor, Klundert brandt !!! De gruwel der verwoesting tart elke beschrijving.

Dit is de zondag van de Exodus van Klundert.....

Zondag 12 november. Voor een klein deel der gemeente, dat gebleven is of teruggekeerd naar de puinhopen van Klundert, houdt Ds. Ras een korte predikatie in de, Gode zij dank, gespaarde hoewel gehavende Gereformeerde Kerk. Ook Hervormde broeders en zusters zijn aanwezig, daar hun gebouw volkomen verwoest is.

Zondag 19 november. Nadat 's morgens de Hervormde predikant is opgetreden in het Gereformeerde kerkgebouw voor de Hervormde gemeente, is er

's middags weer een Gereformeerde dienst.

De eerstvolgende zondagen wisselen deze Gereformeerde en Hervormde diensten. Pogingen om te komen tot 2 Gereformeerde diensten per Zondag stranden.

Tegen Kerstfeest 1944 komen nieuwe verschrikkingen over Klundert. Duits granaatvuur eist weer slachtoffers en veroorzaakt grote vrees, waardoor de kerkdiensten op 31 december '44 en 1 januari '45 niet kunnen doorgaan.

Pas op 7 januari 1945 komt de gemeente weer samen. Daar het kerkgebouw klaarblijkelijk in de gevaarlijke zone staat en de granaten veel glasschade hebben aangericht, wordt besloten elders te vergaderen en wel in hotel "De Gouden Leeuw" in de Wagenstraat. Weer wisselen Gereformeerde en Hervormde diensten.

Eind Januari vallen er ook granaten in de Wagenstraat, gevolg: 4 en 11 februari géén diensten. Inmiddels keren telkens gemeenteleden van hun evacuatie-adressen naar Klundert terug.

In "De Gouden Leeuw" dreigt een zitplaatsenprobleem te ontstaan. Daarom houdt Ds. Ras op 18 februari 's morgens in 2 diensten dezelfde preek voor

2 groepen. 's Middags is er één Hervormde dienst. De volgende zondag, 25 februari, zijn er 's morgens 2 Hervormde diensten en 's middags 1 Gereformeerde dienst. Zondag 4 maart verloopt als 18 februari. Volgens kerkeraadsbesluit wordt met ingang van 11 maart overgegaan tot normale morgen- en middagdienst, evenwel nog steeds in "De Gouden Leeuw". Het samenkomen in dit gebouw is echter verre van ideaal, gezien de opeengepakte menigte en tengevolge daarvan de bedorven atmosfeer. Besloten wordt derhalve het kerkgebouw in zover te dichten, dat samenkomsten aldaar weer mogelijk zijn.

Zondag 18 maart wordt voor het eerst weer vergaderd in het eigen kerkgebouw en wel met een normale morgen- en middagdienst. De Hervormde broeders en zusters hebben inmiddels de Hervormde school gekozen tot vergaderplaats.

Zo keert langzamerhand de gemeente terug tot een regelmatig kerkelijk leven. Vanzelfsprekend moet de eigen predikant voorlopig nog meer dan eens een predikbeurt elders vervullen, nu meerdere gemeenteleden in verstrooiing leven.

Een andere moeilijkheid doet zich voor inzake de viering van het Heilig Avondmaal. Daar er geen wijn voorhanden is en vooralsnog geen mogelijkheid wordt gezien deze aan te schaffen, heeft in de maand Januari de viering niet plaats kunnen hebben. Ook in de maand April zal om dezelfde reden het Heilig Avondmaal hoogstwaarschijnlijk niet bediend kunnen worden. Geve de Here dat ook hierin verandering ten goede spoedig intrede en zegene Hij door deze tijden van beproeving en druk, de Kerk van Klundert.

Hij volmake, bevestige, versterke en fundere haar.

Hem zij de heerlijkheid en de kracht in alle eeuwigheid.

A. Montsma.

Ter aanvulling van dit stuk nog het volgende.

In 1942 kwamen de bewoners van het gereformeerde rusthuis uit Middelburg naar Klundert. Deze bejaarden werden ondergebracht in villa "Maria" aan de Zevenbergseweg. Anderen werden bij particulieren ondergebracht. Deze zeeuwse evacu  s bleven de hele oorlogsperiode in Klundert en konden pas in 1945 huiswaarts keren. Doch helaas niet allen, want 11 bejaarden lieten het leven bij een bombardement op 3 november 1944.

6.4. De periode van 1945 - heden.

Het kerkgebouw bleef bij de bevrijding en de winter daarop gelukkig gespaard, al was er behoorlijk wat schade. Anders was dat met het kerkgebouw van onze Nederlandsch Hervormde broeders en zusters. Dit werd tijdens de bevrijding geheel verwoest. Een verzoek om gebruik te maken van het Gereformeerde kerkgebouw wordt graag ingewilligd. Dat duurt van 1945 tot 1952. Op 8 september kunnen zij weer gebruik maken van een eigen, nieuw kerkgebouw.

Het kerkelijk leven kwam na de tweede wereldoorlog sterk in beweging. Daarv  r zocht de kerk vooral in het isolement haar kracht. Maar met het openen van de vensters naar buiten, plaatste de kerk zich "in de wereld". Dat betekent dat zij die deel uitmaken van de Kerk van Christus ook sterk moeten staan in hun geloof. Leven in deze wereld maar niet zijn van deze wereld.

Invloeden van buiten de kerk hebben invloed op het leven in de kerk. En dat geeft spanningen.

Eind 1945 besluit de kerkeraad tot het voorlezen van een kanselboodschap om de gemeente te wijzen op de gevaren die dansen meebrengt. Het eenmaal ter kerk gaan van verschillende gemeenteleden wordt in 1949 aangemerkt als oorzaak van geestelijke inzinking. In 1953 spreekt de kerkeraad zijn bezorgdheid uit over de filmvoorstellingen die wekelijks in het parochiehuis worden gegeven en de invloed daarvan op de jongelui. Ook de deelname aan voetbalwedstrijden op zondag door enkele doopleden heeft de aandacht. Het aantal belijdende leden dat het H.A. bezoekt, neemt gelukkig toe en is in 1955 ca. 65% van het aantal gerechtigden.

Ook het nauwgezet handhaven van de kerkelijke tucht en het vermaan worden minder. In 1957 wordt opgemerkt dat het er in onze grote gemeente wel goed voor moet staan, want er zijn geen tuchtgevallen meer. Dat brengt de kerkeraad tot naastig zelfonderzoek van het kerkelijk leven in de gemeente.

Er zijn ook andere oorzaken van spanning. Voor het eerst wordt in 1933 gesproken over eventuele invoering van "Enige gezangen" in de eredienst. In 1949 komt de invoering van gezangen opnieuw ter sprake. Maar er is tegenstand in kerkeraad en gemeente. Uiteindelijk valt het besluit kerstfeest 1949 over te gaan tot het zingen van "de 29 gezangen". Daarmee is het spreken over het zingen nog niet afgelopen, want in 1952 komt de nieuwe psalmberijming en het ritmisch zingen aan de orde. Na verschillende

besprekingen wordt in november 1954 besloten tot het ritmisch zingen van psalmen en gezangen vóór de aanvang van de dienst. Op deze wijze kan de gemeente het zingen leren. Definitieve invoering tijdens de dienst geschiedt voor het eerst bij het in gebruik nemen van het gerestaureerde kerkgebouw op 17 juli 1956. Ook de nieuwe psalmberijming is dan ingevoerd. In april 1953 wordt het besluit genomen over te gaan tot invoering van de nieuwe Bijbelvertaling.

Voor het eerst wordt in november 1952 gesproken over het vrouwenkiesrecht. De verkiezing van ambtsdragers geschiedde alleen door de "manslidmaten". Ook de gemeentevergaderingen werden vrijwel uitsluitend door de mannelijke leden bezocht. Een nieuw voorstel tot invoeren wordt in 1954 verworpen. Voor zover is na te gaan werd het vrouwenkiesrecht in juli 1956 ingevoerd. Nu hadden dus ook de vrouwelijke belijdende leden stemrecht. Zij konden kiezen maar niet gekozen worden. De ambten stonden nog niet open voor de vrouw. In 1979 valt het kerkeraadbesluit de ambten van ouderling en diaken ook open te stellen voor de vrouw. Dit besluit geeft grote beroering en 6 ambtsdragers treden af. Toch worden 2 vrouwelijke diakenen voor het eerst in het ambt bevestigd, in 1984 gevolgd door de bevestiging van de eerste vrouwelijke ouderling.

In november 1945 is er een verzoek tot samenwerking van de Gereformeerde Kerk te Zevenbergen. Deze kerk is door de kerkscheuring in 1944 in moeilijkheden geraakt. Men zou een tweede predikant willen beroepen die in Zevenbergen woont en gedeeltelijk ook in Klundert werkt. De kerk van Klundert gaat hiermee akkoord. Doch realiseren van het besluit blijkt moeilijk. Ook Moerdijk is sinds 1947 vacant en wil samenwerken. Op 16 juni 1949 is er een gesprek tussen de drie kerken om tot samenwerking te komen. Er volgen verschillende gesprekken en pogingen om de plannen te verwezenlijken. Dat lukt echter niet.

Op verzoek van de classis volgt in 1955 opnieuw een bespreking met Zevenbergen in verband met de moeilijke positie van deze kerk. De classis wil ook graag nieuwe gesprekken met Moerdijk. En in 1957 dringt de classis aan op samenwerking tussen de drie kerken. Het duurt nog tot 1962 wanneer Ds. C. van Noort als predikant voor Klundert en Moerdijk wordt bevestigd en in Moerdijk gaat wonen. Ds. D. de Bruyn is de eerste predikant in de samenwerking met Zevenbergen. Deze komt in 1974 en vestigt zich te Klundert.

De samenwerking is slechts kort. In 1979 wordt op initiatief van Zevenbergen de samenwerking verbroken. De samenwerking met Moerdijk wordt eveneens verbroken. Na verschillende contacten definitief in 1986.

Tot slot enkele bijzonderheden:

3 maart 1950 : Het kollekteren met de lange collectezakken wordt afgeschaft. Besluit tot doorgeefzakjes.

18 juli 1956 : De kerkeraad vraagt zich af: "Waar zijn de Bijbels uit de kerk toch gebleven?". Niemand weet het. Broeder Fioole zal informeren bij

Ds. Feenstra.-

10 april 1957: De ambtsperiode van ouderlingen en diakenen wordt vastgesteld op 4 jaar.

7. DE GESCHIEDENIS VAN HET ORGEL.

7.1 Het "van Dam" orgel.

Waarschijnlijk reeds in oktober 1889 werd er een orgelfonds ingesteld. Het geld werd in hoofdzaak door giften bijeengebracht. We lezen slechts van één collecte, n.l. bij de "inwijding" van het orgel op 6 september 1891. De laatste gift is geboekt op 29 mei 1891.

Het orgel is gebouwd door de fa. L. van Dam en Zn. te Leeuwarden. De opdracht werd gegeven op 13 augustus 1889. Het werd geplaatst op de orgelgaanderij boven de hoofdingang en opgeleverd op 8 september 1891.

Vanaf de ingebruikname van het kerkgebouw op 10 november 1889 tot het moment dat het nieuwe orgel kon worden gebruikt werd de gemeentezang begeleid door een Seraphine orgel. Dit was een frans harmonium in bruikleen afgestaan door de orgelbouwer.

Op 6 september 1891 werd het nieuwe orgel in gebruik genomen en bespeeld door de organist J. Groenhof.

Tot 29 mei bedroeg het orgelfonds door giften	f 2.368,00
De collecte op 6 september bracht op	- 196,79
Totaal beschikbaar	f 2.564,79

De uitgaven voor het orgel waren als volgt genoteerd:

23 Mei *uitgaaf orgel*
 1094 J. Groen hof vernieuwt f 3, 10
 Febr. 15 J. L. Burger beschuld. 194, 13
 September Aan de H^o L. van Dam en Zonen Orgelfabrikanten. 3000. —
 3200 23 1/2

Ontvangen van het Bestuur der Vereniging „de Kerkelijke Kas”
 de Somme van ~~de Kerkelijke Kas~~ te ~~de Kerkelijke Kas~~
 zijnde het bedrag der aanmerkingen van een nie-
 her orgel. (Gef. werd volgens te voren opgemaakt bestek van
 tekening) Secuvoor den den 8 September 1891.
 Gereg. ~~de Kerkelijke Kas~~ L. van Dam en Zonen
 1891

Er werden ook goede afspraken gemaakt over eventuele gebreken aan het orgel in de toekomst en over het stemmen van het orgel (zie kopie 3).

Voor het stemmen van het orgel in 1892 en 1893 werd aan fa. van Dam en Zn. 2 x f 20,= betaald.

Aanname van de offerte

De Leden, waarmede onderaanteekenden het Orgel volgens voorschreven artikelen zullen leverings-
ijf drie duizend gulden, te gge f 3000. De aan-
nemers verbinden zich mettyds de levering
van het Orgel aan Beraphone orgel ten gebreke
te verschaffen.

Gedaan in quade opdracht van
den 13 Augustus 1889.

Le van Dam-Hoorn.

Samen met Bestuur der Kerk

Le van Dam-Hoorn.

De aannemers verbinden zich tot eene garantie
gedurende den tyd van twintig jaren ten opzichte
van gebreken, welke kunne, voortvloeien uit de
aard der materialen of gemaakte constructie,
waartegenover staat de gehoudenheid van
het Bestuur om het werk eens per jaar
te laten stemmen en nazien door den
leverancier tegen een bedrag van twintig gulden
jaarlijks zonder verhoging voor reis en ver-
blijfkosten, zullende alsdan door het Bestuur
een schapper of windmaker ter zijner beschikking,
worden gesteld.

Klundert 18 Sept 91. A.C. van Drimmeling
Le van Dam en zoon

In 1927 is er op het pedaal een subbas 16 voet geplaatst en in april 1933 werd er een elektrische windvoorziening aangebracht. Aan het werk van de orgelpomper of windmaker kwam daarmee een einde. Als gevolg van de kerkrestauratie gedurende 1954 - 1956 werd het orgel overgeplaatst van de orgelgaanderij boven de hoofdingang naar de nis waar het nu staat en er werd een Mixtuur 4 sterk bijgeplaatst. Dit werk werd uitgevoerd door de fa. Bergmeijer (voorheen P. van Dam) te Woerden voor een bedrag van f 2.538,=.

In 1982 - 1983 werd het orgel totaal gerestaureerd door de fa. Pels en Van Leeuwen uit 's Hertogenbosch en opnieuw geschilderd door de fa. Van der Made uit Moerdijk. Tijdens de restauratie in 1982-1983 is er een registerknop geplaatst voor een Fagot 16 voet op het pedaal.

De dispositie van het orgel is als volgt:

1. Prestant	8 voet	10. Mixtuur	4 sterk
2. Bourdon	16 voet	11. Trompet diskant	8 voet
3. Violon	8 voet	12. Trompet baskant	8 voet
4. Holpijp	8 voet	13. Subbas pedaal	16 voet
5. Octaaf	4 voet		
6. Quintadeen	8 voet	Werktuigelijke registers:	
7. Octaaf	2 voet	1. Tremulant	
8. Roerfluit	4 voet	2. Afsluiter	
9. Cornet diskant	4 voet	3. Windlozer	

De totale kosten daarvan bedroegen f 81.070,69. Op 8 juli 1973 werd er reeds een orgelfonds ingesteld en tot 15 april 1982 was er aan collecten, giften, rente en een gift uit het verjaringsfonds een bedrag bijeengebracht van

f 72.049,10

In December 2002, werd het orgel voorzien van 47 nieuwe frontpijpen, daar de oude pijpen te dunwandig waren geworden. Het orgel werd op Zondag 22 December weer feestelijk in gebruik genomen

7.2 Organisten en orgelpompers.

De eerste organist was J. Groenhof van 1891 - 1892. We lezen dat in 1890 aan de organist f 110,= werd betaald als vergoeding voor het spelen.

Hij werd opgevolgd door C. Nijpjes (meester Nijpjes) van 1892-1922. Barend de Graaf, onderwijzer en romanschrijver, was toen hulporganist.

Na "meester" Nijpjes kwam "meester" A.C. Vos van 6 december 1922-1930. Hulporganist werd P. van Dommele, later organist van 1930-1942.

Joh. van Dommele volgde zijn vader op en bespeelde het orgel van 1942 - 1953. Daarna volgde C.F.J. Boot van 1953 - 1988. Daarna werd het orgel bespeeld door H. van den Berkt C. Littooy J. Willeboordse, H. Strootman en C. de Laat. De laatste 3 organisten doen dit bij toerbeurt nog steeds.

Organist Cees de Laat.

Voordat er een elektrische windvoorziening was aangebracht waren er orgelpompers, windmakers of balgrappers nodig.

De eerste was M. Boot van 1891 - 1901. Zijn traktement was f 25,= per jaar (in 1892). In maart 1901 werd L. Geerts benoemd. Deze was tevens klokkenluider bij begrafenissen. In 1903 wordt J. Jongejan (klompemaker) benoemd tot windpomper. Deze wordt in 1908 opgevolgd door P. van Dommele, die, als hij organist wordt, later weer wordt bijgestaan door Adr. Hendriks.

8. VAN PREDIKANTEN EN KOSTERS.

8.1 Predikanten.

Nadat Ds. A. van Veelo op 11 december 1887 afscheid van de gemeente had genomen en naar Rotterdam was vertrokken, werd hij op 29 juli 1888 opgevolgd door Ds. Johannes Herman Feringa. Deze predikant wordt in een uitspraak van de Algemene Synodale Commissie van de Nederlandsch Hervormde Kerk, een gewezen predikant der Hervormde Gemeente te Hien en Dodewaard genoemd.

Op 29-jarige leeftijd doet Ds. Feringa zijn intrede in de Nederduitsche Gereformeerde Kerk (later Gereformeerde Kerk) van Klundert. Zo mag deze jonge predikant op 10 november 1889, als ons kerkgebouw in gebruik wordt genomen, de eerste predikant zijn die in dit bedehuis Gods Woord verkondigt.

Ds. Feringa assisteert, naast zijn arbeid in Klundert, bovendien de broeders en zusters in Fijnaart bij de reformatie. Op 16 november 1888 wordt door hem in Fijnaart een vergadering geleid, waarbij 27 personen besluiten de Nederlandsch Hervormde Kerk aldaar te verlaten. Daarop volgt een kerkeraadsverkiezing en de eerste Fijnaartse kerkeraad wordt op 6 januari 1889 door Ds. Feringa bevestigd. Evenzo richt hij op 23 juni 1889 de dolerende kerk in Bergen op Zoom op. Op 1 november 1889 wordt door de Nederduitsche Gereformeerde Gemeente te Amsterdam een beroep op Ds. Feringa uitgebracht, waarvoor hij echter bedankt. Het blijkt dat hij zeer actief is in kerkelijk Nederland, want in 1890 heeft hij als tweede scriba een taak te vervullen bij de synode van de Nederduitsche Gereformeerde Kerken te Leeuwarden.

Op 20 juni 1897 vertrekt hij naar Zaandam. Na deze predikant volgt een lange rij van dienaren des Woords die als herder en leraar in onze gemeente en dus ook in ons kerkgebouw, hun taak mochten verrichten. Hier volgen hun namen en de periode waarin zij aan de gemeente Klundert verbonden waren:

Ds. A. van Veelo, vanaf 14 januari 1887 - 11 december 1887. Voor de uittreding predikant in de Nederlandsch Hervormde Gemeente vanaf 8 juni 1884.

Ds. J.H. Feringa van 29 juli 1888 - 20 juni 1897.

Ds. J.D. van der Velden van 5 december 1897 - 28 augustus 1902.

Ds. A.J. Mulder van 28 december 1902 - 6 april 1913.

Dr. V. Hepp van 12 juli 1914 - 1 oktober 1916.

Ds. D. Sikkell van 4 februari 1917 - 10 juli 1921.

Ds. G. Laarman van 5 augustus 1923 - 24 april 1927.

Ds. A. Dercksen van 20 november 1927 - 7 juni 1931.

Ds. F. Guillaume van 17 april 1932 - 23 juli 1939.

Kandidaat A. Sybrandy hulpdiensten van 1 oktober 1935 - 1 juni 1936 en van 1 oktober 1936 - 1 mei 1937.

Ds. D.J. Ras van 4 februari 1940 - 7 juli 1946.

Ds. K. Feenstra van 29 februari 1948 - 27 mei 1956.

Ds. R. van Reenen van 18 november 1956 - 8 oktober 1961.

Ds. C. van Noort (in combinatie met Moerdijk) van 25 maart 1962 - 12 september 1965.

Ds. H. Pestman van 17 juni 1962 - 1 september 1968.

Ds. G. Haaksma van 22 juni 1969 (in combinatie met Moerdijk 19 mei 1974) - 1 oktober 1979.

Drs. D. de Bruyn (in combinatie met Zevenbergen) 26 mei 1974 - 24 juni 1979.

Drs. P.H.L. Lo van 25 november 1979 - 1 mei 1988.
Ds. Jac. Griffioen van 6 september 1987 tot 27 september 1992.
Drs. G.M. van der Linden van 30 april 1989 tot 28 november 1993.
Drs. J. H. Becker, van 20 augustus 1995 tot 3 juni 2007
Dr. J. Vlaardingebroek. (hulppredikant) van 1 januari 1996 tot 1 februari 1998
Ds. H. de Boer. (hulppredikant) van 1 september 1998 tot 1 september 2008
Ds. J. A. Dekker, van 6 juli 2008 tot heden.

Aangezien de Gereformeerde Kerk van Klundert veelal zo'n kleine 1.400 leden telt, werd er meermalen door predikanten uit de omgeving assistentie verleend bij het pastorale werk of bij het catechetisch onderwijs. Zo ook door Drs. A. Moolenaar die de laatste 10 jaar in onze gemeente hulpdiensten verrichtte. Met hoofd en hart en handen mochten al deze predikanten, een ieder met de gaven en krachten door God geschonken, de gemeente dienen. Zij mochten door middel van de prediking en het persoonlijk contact de gemeenteleden troosten, hen bemoedigen en stimuleren, de sacramenten bedienen en leiding en onderricht geven aan de jeugd. Hierin mogen wij Gods trouw en liefde zien. Hem komt onze dank en ere toe. Hem ook bidden wij:

"Verlaat niet wat Uw hand begon,
O Levensbron,
wil bijstand zenden".

8.2 Kusters.

In het kerkelijk leven neemt de koster een belangrijke plaats in. Het is zijn taak immers er voor te zorgen dat het kerkgebouw des Zondags voor de eredienst gebruikt kan worden en ook de wekelijkse vergaderingen in de lokalen moeten kunnen plaatsvinden.

Ook de kostersvrouw en de huisgenoten werden en worden dikwijls ingeschakeld bij de werkzaamheden. In de 100 jaar dat ons kerkgebouw in gebruik is hebben slechts 3 kusters en 2 kosteressen deze functie vervuld. De eerste koster was J. Grootenboer van 1890 tot 1913. Zijn traktement bedroeg in 1890 f 100,00 per jaar. Daarnaast kreeg hij f 100,00 extra betaald voor het uitschuren van de kastjes (banken met deurtjes ervoor) in het kerkgebouw. Tot aan zijn overlijden in april 1913 bleef hij zijn taak verrichten. Eerder al, namelijk op 11 april 1912, werd er gesproken over het aanstellen van een koster. Dit gebeurde vermoedelijk omdat Grootenboer zijn werk niet meer zo goed kon doen. Blijkbaar is hij toch tot het laatst toe in dienst gebleven, want na zijn overlijden op 23 april 1913 worden de dochters van J. Grootenboer aangesteld als kosterinnen om, voor zover zij dit kunnen, het kusterschap waar te nemen.

Tevens wordt Adrianus Harmsen als hulpkoster aangenomen om bij de bediening van de Heilige Doop de deur van de consistoriekamer open en dicht te doen en verder assistentie te verlenen. Ook moet hij behulpzaam zijn bij het verhuren van de zitplaatsen.

In 1916 overlijdt Antje Grootenboer en kort daarna vraagt haar zuster ontslag als kerkelijk bediende wegens vertrek naar Amsterdam. In december 1916 volgt een gesprek met A. Harmsen en naar aanleiding daarvan wordt Harmsen definitief tot koster benoemd. Hij zal dit werk vele jaren doen namelijk van 1916 tot 1954.

In de beginperiode was er geen verwarming in het kerkgebouw. De petroleum lampen werden dan tijdig aangestoken om zodoende de kilte wat te verdrijven. Verder bracht een warme stoof wat warmte aan de voeten. Sommige vrouwen brachten zelf hun stoof mee, anderen lieten dat door de koster of kostersvrouw verzorgen. Mevrouw Harmsen verwarmde dan door de week sloffen in de kachel en daarvan werden dan

kleine stukjes in de testen gelegd. Zondags voor kerktijd werden deze opnieuw verwarmd en zo werd dan de warme stoof in de kerk gebracht. In het begin van 1900 werden de testen met doofkooltjes gevuld, doch dit gaf veel kolendamp in de kerk op zondag en zo wordt er besloten om voortaan met "gloed" of zaagseldop de stoven te verwarmen.

Ook het schoonmaken van het kerkgebouw was een heel karwei. Het water moest men uit de regenbak of uit de welput halen. Alle kussens van de 240 stoelen moest men uitkloppen, de voetenplanken en de grijze plavuizen schuren en alle voetenbankjes van hun plaats halen en weer terug zetten.

Het klokluiden gebeurde tot aan 1955 door met de hand aan het klokketouw te trekken. Voor een uur luiden van de 40 kg. zware klok, werd vroeger 60 ct. betaald.

In 1954 vindt koster Harmsen dat de tijd gekomen is om zijn kosterschap te beëindigen. Tijdens de gemeentevergadering op 2 juni 1954 bedankt Ds. K. Feenstra, koster A. Harmsen en zijn vrouw voor de diensten die zij als koster en kosteres gedurende 38 jaren aan de kerk bewezen hebben. Vaak in moeilijke omstandigheden hadden zij deze taak trouw verricht. Spreker hoopte van harte, dat zij nog vele jaren met elkaar van hun nieuwe woning zullen genieten, tot hun ingang in het hemels Vaderhuis.

Op 1 februari 1954 was de nieuwe koster C. Boelhouters reeds in dienst gekomen, met als opdracht te zorgen voor kerkgebouw en kerkdienst en alle voorkomende werkzaamheden te verrichten. Nog steeds is Boelhouters onze koster. Al ruim 35 jaar zorgen hij en zijn vrouw ervoor dat ons kerkgebouw en de bijgebouwen er keurig uitzien en verricht hij 's zondags zijn taak bij de kerkdienst. Weliswaar zijn er meer hulpmiddelen aanwezig dan vroeger om alles schoon te houden, maar toch moet men dit werk met veel liefde doen om het zoveel jaren vol te houden.

Harmsen

Ploon Boelhouters

Nellie van Poppel

Deze mensen was en is het schoon houden van het Kerkgebouw wel toevertrouwd.

Sinds oktober 1990 is het kosters echtpaar Boelhouters gestopt en werd Mw. N. van Poppel benoemd als kosteres die bijgestaan wordt door haar man.

Ploon en Cor Boelhauwers dragen de taken van koster zijn over aan Nellie en Coen van Poppel.

9. HUWELIJK, DOOP EN HEILIG AVONDMAAL.

9.1 Huwelijk.

Vanaf 3 maart 1893 vinden wij de huwelijken die kerkelijk zijn bevestigd genoteerd in een apart boek. Of de huwelijken vóór die tijd ook werden genoteerd is niet bekend. Misschien is het aantekenen begonnen na de vereniging met de Christelijk Gereformeerde Kerk.

3 Maart 1893

*Hendrik Westdyk
en
Anna Helena van Dinmick.*

11 Mei 1893

*Johannes Termeulen Hb.
en
Geertrui de Vief. Hb.*

14 Mei 1893

*Jan de Gast L.
en
Margaretha van den Berg*

21 Mei 1893

*Jan Juij Zoogd. J.
en
Bastuante Zwijgers.*

Verschillende keren komt het voor dat 2 huwelijken tegelijk in één dienst worden bevestigd. Ook op zondag werden huwelijken bevestigd b.v. op zondag 20 mei 1906 tussen Jacobus Kruithof en Janneke Sijaden Bakker.

Op zondag 5 mei 1907 worden in de Eredienst zelfs 2 huwelijken tegelijk bevestigd. Dit geeft ten volle de betekenis weer dat de kerkelijke huwelijksbevestiging een zaak is van de hele kerkgemeenschap en daarom ook temidden van alle leden in de Zondagse Eredienst plaats vond. Het is dus geen zaak van bruid en bruidegom met hun familie alléén. Daarom werd wel meer dan één huwelijk tegelijk in één dienst bevestigd van bruidsparen die geen familie van elkaar waren. Ook op een gewone dag door de week gebeurde dat.

Meermalen kwam het voor dat een huwelijk niet kerkelijk werd bevestigd wegens zonde tegen het 7e gebod of pas nadat schuldbelijdenis was gedaan. Het huwelijk werd zuiver gehouden en daartoe diende ook het vermaan en de tucht van de kerk. Om welke reden dan ook, soms waren er slechts een paar kerkelijke huwelijksbevestigingen per jaar.

In het "Klunderts Kerkblad" van maart 1918 schrijft Ds. D. Sikkel dat er gemiddeld 45 kinderen per jaar worden gedoopt, doch slechts 6 huwelijken kerkelijk bevestigd terwijl er veel meer huwelijken worden gesloten. Ook later lezen wij daarover. Terecht wijst Ds. Sikkel op de relatie tussen het christelijk huwelijk en de doop van de uit dat huwelijk geboren kinderen. In 1941 werden 28 kinderen gedoopt en slechts 2 huwelijken kerkelijk bevestigd.

9.2 De doop.

In het "Register der Gedoopten in de Nederduitsche Gereformeerde Kerk" zijn vanaf het jaar 1879 alle gedoopten ingeschreven.

REGISTER
DER
G E D O O P T E N ,
IN DE
Nederduitsche Gereformeerde Kerk
TE

Waarschijnlijk zijn deze gegevens overgenomen uit het doopregister van de Ned. Herv. Kerk om alle kerkelijke informatie van de leden van de Ned. Geref. Kerk compleet te hebben. Dit doopregister loopt van 1879 t/m 1892. De laatst ingeschrevene in dit doopboek is Anna, dochter van Paulus van de Meeberg en Cornelia van Drunen, geboren 27 oktober en gedoopt 11 december 1892.

Waarschijnlijk in verband met de vereniging met de Christelijk Gereformeerde Kerk in 1892 is dit boek nadien niet meer bijgehouden, maar een ander. Deze informatie ontbreekt.

De laatste doopsbediening in de "oude kerk" (dus de Ned. Herv. Kerk), was die van 27 oktober 1889 en de eerste in de nieuwgebouwde kerk aan de Stadhuisring op 1 december 1889 (zie kopie 3). Toen werden 8

kinderen gedoopt. Meestal was het éénmaal per maand doopdienst en het kwam voor, zoals in januari 1888, dat dan 11 kinderen werden gedoopt. In het jaar 1888 werden in totaal 60 kinderen gedoopt.

Jaar 1889

NAMEN DER GEDOOPTEN	NAMEN DER OUDERS	NAMEN DER GETUIGEN.	Zoon of DOCHTER	GEBORTE		DOOP	
				DATUM	PLAATS	DATUM	PLAATS
32 Dingeman	Willem Anthonis Buijs, Beilje, Houtman		zoon	2 Juli		"	"
33 Jansz	Jean Languy, Johanna Coralia Panschen		zoon	17 Juli '88	Drimmelen	8 September	"
34 Willemijna	Gerrit Peter Bontjes, Duitje van Die		dochter	5 Juli '89	Willemsdijk	22 September	"
35 Johan	Corneille Maria, Coralia Korteweg		zoon	11 Augustus	"	"	"
36 Gerrit Marcelis	Adriaan Peter Buijs, Jacoba Maria Lips		zoon	3 Augustus	Boordijk	"	"
37 Johannes	Adriaan Pies, Maria Anden		zoon	28 Juli	Willemsdijk	"	"
38 Hylke Clarina	Corneille van der Sluis, Hylke de Leeuw		dochter	8 Augustus	"	"	"
39 Gerrit Cornelis	Frederik Schreuder, Elisabetha Johanna Schreuder		zoon	28 September	Wynnaard	27 October	"
40 Wynand	Adriaan Thas, Adriaan Thas van Wier		zoon	27 Augustus	Boordijk	"	"
41 Geertruida Frederikella	Willem Buijs, Frederikella Pies		dochter	27 September	Willemsdijk	"	"
42 Dingeman	Jacobus Buijs, Grietje van der Sluis		zoon	10 October	"	1 December	"

27 oktober 1889 was de laatste doopbediening in de Nederlandsch Hervormde Kerk en 1 december de eerste inde nieuwgebouwde Gereformeerde Kerk.

Ook in een doopdienst op 1 maart 1891 werden 11 kinderen in één dienst gedoopt. Volgens aantekening in het doopboek was de winter van 1890/'91 zeldzaam vroeg en streng. Daarom werd de doop van een aantal kinderen uitgesteld.

Elke vrijdagavond werd van zeven tot half acht doopzitting gehouden door een doopcommissie bestaande uit 2 ouderlingen. Ook moest men een geboortebewijs overleggen. Deze doopzittingen werden in 1943 nog steeds gehouden en wel op zaterdagavond van 8 uur tot half 9 in de pastorie.

BEWIJS VAN GEBORTE-AANGIFTE.

In het register van geboorten der Gemeente KLUNDERT is ingeschreven
 een kind, genaamd:
Adriana Jorina
 Geboren den *14 Sept.* 18*92*
 Vader: *Jan van der Sluis*
 Moeder: *Jorina Adriana Blansen.*

Het aantal kinderen dat werd gedoopt nam door de jaren heen af. Over de verschillende jaren waren die aantallen als volgt:

1885	: 67 kinderen	1948	: 35 kinderen
1919	: 41 "	1968	: 31 "
1937	: 27 "	1988	: 14 "

Het kwam meermalen voor dat het kind werd gedoopt "onder getuige(n)". Dit moest bij voorkeur een mannelijk lid zijn. Dat gebeurde bij de doop van een "buitenhuwelijks" kind en na gedane schuldbelijdenis door de moeder. Het kind werd dan gedoopt met b.v. de grootvader als getuige. Maar ook om andere redenen, b.v. als één der beide ouders geen belijdend lid was, trad één van de grootouders (belijdend lid) als getuige op. Deze moest ook de doopbelofte afleggen en droeg daardoor medeverantwoordelijkheid. De getuige moest ook voor de doopcommissie verschijnen. Wanneer de ouders "ongeregeld wandelden in leer of leven", kon de doop niet plaatsvinden.

Vermeldenswaard is nog dat na de grote kerkrestauratie in 1955/'56 op 19 juni 1956 een smeedijzeren doopvont is aangeboden door br. P. de Klerk, die dit zelf gemaakt heeft. Het doopvont bestaat uit een vierarmige voet met daarin gegraveerd de 4 evangeliën: Matthéüs, Markus, Lukas en Johannes. De 4 armen zijn inééngedraaid tot een standaard waarop 3 kruisen zijn aangebracht waarin de ijzeren bol van het doopvont rust. In de horizontale armen van de kruisen staat: "In den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes". Op het ronde deksel van het doopvont staat een duif op een rond plaatje met het jaartal A.D. 1956. De betekenis van het geheel is als volgt: de bol is de wereld gedragen door het kruis. Vanaf het kruis straalt het evangelie door de gehele wereld. Het duifje boven op de bol ziet op de doop des Heren door Johannes de Doper in de Jordaan waar de Geest Gods op Jezus neerdaalde als een duif. In het doopvont ligt de doopschaal. Deze werd reeds in de vorige eeuw gebruikt. Er is een inscriptie aangebracht, die als volgt luidt: "Ter gedachtenis aan de Gereformeerde Kerk te Klundert van wijlen L. Dane, overleden 2 Maart 1897 en van wijlen K. Versluijs, overleden 8 Sept. 1897. Beide ouderlingen der Gemeente. Openb. 14:13".

Deze tekst in de oude Statenvertaling luidt: "Ende ick hoorde een stemme uit den hemel die tot mij seijde: Saligh zijn de doode die in den Heere sterven, van nu aan. Ja segt de Geest, opdat zij rusten mogen van haren arbeit; ende haere wercken volgen met haer".

Het doopvont.

9.3. Het Heilig Avondmaal.

Evenals nu, werd het H.A. 4 maal per jaar gevierd op overeenkomstige wijze als nu nog gebruikelijk is. De zondag daarvoor werd ook steeds de "proefpredikatie" (voorbereiding) gehouden. Daaraan voorafgaand werd in de kerkeraad de onderlinge censuur gehouden. Dat is het opzicht van de ambtsdragers op elkaar, met name waar het gaat om de vervulling van hun ambtelijke taken. Ook de gemeenteleden die onder kerkelijke censuur stonden en die de toegang tot het H.A. was ontzegd, moesten meermalen worden bezocht. De kerkelijke vermaning, eventueel gevolgd door de kerkelijke tucht of censuur, heeft als doel de kerkelijke gemeenschap als lichaam van Christus zo zuiver mogelijk te houden, de zondaar te bekeren van zijn verkeerde weg en het kwaad uit de gemeente van Jezus Christus te weren. De kerkeraad trad zeker niet op als rechtbank om recht te spreken en een uitspraak te doen.

Meestal éénmaal per jaar, in de eerste helft van het jaar werd belijdenis van het geloof afgelegd door jonge leden van de gemeente. Aanvankelijk was daar voor elke Avondmaalsviering desgewenst gelegenheid voor. Het onderzoek van de belijdenis catechisanten door de kerkeraad vond nauwgezet plaats. Het betrof het onderzoek naar de geloofskennis, de kennis van de belijdenis en de beweegredenen tot het doen van belijdenis.

Het aantal doopleden dat belijdenis deed was in vroeger tijden vrij groot.

In 1916 door 39 leden

In 1948 door 15 leden

" 1926 " 24 " " 1971 " 25 "

" 1956 " 26 " " 1988 " 8 "

De deelname aan het Heilig Avondmaal varieerde in de jaren. In 1919 was dat ongeveer 27 % van het aantal belijdende leden (711), in 1948 was dat 56 % en in 1988 bedraagt dat c.a. 40 %. In de jaren vijftig bezochten 435 tot 480 leden het Heilig Avondmaal.

9.3.1. Het Heilig Avondmaalstel.

De Gereformeerde Kerk heeft een Avondmaalstel dat vanaf het begin vrijwel geheel door leden is geschonken. Of beter gezegd, gekocht is van gekregen legaten ten behoeve van het Avondmaalstel. Niet door de schenker, maar door de kerkeraad werd een inscriptie aangebracht. De eerste giften werden gegeven in 1891 door N.N. no. 1 en 2, totaal f 240,=. Daarvoor werden in elk geval 4 zilveren bekers gekocht. Waarschijnlijk zijn dat de 4 drinkbekers zonder inscriptie. Aangekocht is slecht 1 geldbeker, n.l. op 27 maart 1957.

De borden, kannen en bekers met inscriptie zijn geschonken door:

1.Bord met inscriptie "Het brood dat wij breken is de gemeenschap aan het lichaam van Christus".

Klundert 4 augustus 1899 J.C. Punt.

2.Bord met inscriptie "Verkondigt den dood des Heeren totdat Hij komt. Klundert 1 augustus 1899

M.C. Molengraaf, weduwe van den heer

T.L. den Hollander".

3.Bord met inscriptie "Geschenk aan de Gereformeerde Kerk van Klundert door Mejuffrouw M.C. Molengraaf, weduwe van den heer T.L. den Hollander 1 augustus 1899".

4.Bord met inscriptie "Geschenk aan de Gereformeerde Kerk van Klundert door den heer J.C. Punt op zijn 75^e verjaardag 4 augustus 1899 S.D.G.".

5.Geldbeker met inscriptie "De Heere heeft den blijmoedigen gever lief. Klundert 15 januari 1900 S. Versluijs Wed. C. Korteweg".

6. Geldbeker met inscriptie "Geschenk aan de Gereformeerde Kerk te Versluijs weduwe van den heer C. Korteweg 15 januari 1900".	Klundert van Mejuffr. S.
7. Schenkan met inscriptie "Geschenk aan de Gereformeerde Kerk te C. den Engelse weduwe van den heer M. Korteweg".	Klundert van wijlen Mejuffr.
8. Schenkan met inscriptie "Dit is Mijn bloed, het bloed des Nieuwen Testaments. C. den Engelse, Wed. M. Korteweg overleden te Klundert 2 februari 1914".	Testaments. C. den Engelse,
9. Grote bord met inscriptie "Psalm 103:2 Ter gedachtenis aan het en C.M. van Dis 29 juni 1865 -1915".	Gouden Huwelijksfeest van L. Punt
- Ook nr. 7 en 8 zijn gekocht in 1915.

Het Heilig Avondmaalstel.

10. DE DIAKONIE.

10.1 Algemeen.

Vanaf de Doleantie in 1887 was de kerkeraad één geheel. Er werd niet apart vergaderd door de diakenen noch door de ouderlingen. Er werd gezamenlijk in de kerkeraad besloten over alle zaken die het kerkelijk leven betroffen. Wel had iedere ambtsdrager zijn eigen taak en ambtsopdracht: de armenzorg voor de diakenen, huisbezoek en bezoek aan hen die onder de kerkelijke tucht vielen voor de ouderlingen. Ook de zorg voor de wezen was diaconaal werk. In het begin waren er 3 diakenen maar in 1915 besluit men het aantal uit te breiden naar 4.

Elk kwartaal wordt in de kerkeraad gerapporteerd over de financiën door de diaken boekhouder, de Regentboekhouder van het weeshuis en de boekhouder van de kerkelijke kas.

Op 11 juni 1929 valt er een kerkeraadsbesluit tot aparte diaconale vergaderingen die vooral in het teken staan van de armenzorg. Maar pas op 27 april 1931 komen de diakenen voor het eerst in een afzonderlijke

vergadering bijeen. Toen werden ook de eerste notulen geschreven en deze vermelden: "Hoewel nog niet gesproken mag worden van op zichzelf staande Diaconievergaderingen, wordt toch door de diakenen gevoeld, dat het van belang is hetgeen besproken wordt in geschrift vast te leggen." Daarom wordt besloten een notulenboek aan te schaffen. Dit boek (gewicht van 2 kg.) wordt gebruikt tot 28 juli 1952. Het was toen nog slechts halfvol geschreven, maar is later niet verder gebruikt.

De notulen werden aanvankelijk door alle vier de diakenen ondertekend, te weten J.A. Oostdijk, J. Versluys,

L. den Hollander en C.I. van Dommele. Op 21 oktober 1935 besluit de kerkeraad het aantal diakenen uit te breiden naar 5.

Als gevolg van de bevrijding op 5 november 1944 wordt het contact onderling verbroken. Elke diaken werkt dan in de eigen omgeving min of meer zelfstandig. Pas op 28 mei 1945 komt men weer bij elkaar.

10.2 De armenzorg (Christelijke handreiking).

Tot na de tweede wereldoorlog was de Christelijke handreiking of de wekelijkse bedeling een belangrijke diaconale aangelegenheid. Wel was er het gemeentelijk Armbestuur maar de ondersteuning daarvan was beperkt. Soms was er een gesprek tussen de diakenen en het armenbestuur om een royalere bedeling te bewerkstelligen. Maar de ondersteuning vanuit de kerk was erg belangrijk.

In 1888 was er een diaconaal fonds waarvan M. Knook diaken-boekhouder was. Het volgende staatje geeft een overzicht van de ontvangsten en uitgaven in dat jaar.

uitgaaf der Diaconie f 674,96

Ontvangst in 1880

Goed slot vorig jaar	f 103,05
Collecte 1 ^{ste} Kwartaal	394,10
Collecte 2 ^{de} Kwartaal	333,01
Collecte 3 ^{de} Kwartaal	430,96
Collecte 4 ^{de} Kwartaal	677,43
Rondgang	431,10
andere	194,65
totale	f 2653,49

uitgaaf in 1880

Wekelijksche bediening	f 2160,00
andere giften	520,45
Klompengiften	43,50
Kolen	10,40
andere uitgaven	105,50
totale	f 2639,85
overschot	f 213,64
andere uitgaven	f 2620,00
goedslot	f 103,05

Dankzij een rondgang door de gemeente is er een "goed slot". Meermalen was er een "kwaad slot" en moest voorzien worden in de financiële middelen. Vooral in de dertiger jaren was er veel nood en had de diaconie tekorten. Men hield extra collecten, een rondgang door de gemeente, men ontving extra giften of legaten.

Maar er waren ook perioden, b.v. rond 1890, dat de diaconie "goed bij kas zat" en geld kon lenen aan de kerk die in de periode 1889 tot 1900 best geld kon gebruiken. Ook kocht men in die tijd aandelen of effecten. In moeilijke perioden vroeg men het geld weer terug en men verkocht effecten om het tekort aan te vullen.

De ondersteuning door de diaconie was van velerlei aard. Er waren de wekelijkse giften aan een aantal kerkleden die wegens werkeloosheid of ziekte geen of een onvoldoende inkomen hadden en waar ondersteuning dringend nodig was. Vaak werd periodiek of éénmalig een gift verstrekt voor kleding, schoeisel o.a. klompen, dokterskosten, versterkende middelen, ziekenhuis en verpleeginrichtingen, ondersteuning voor begrafeniskosten, achterstallige schulden, huishuur of de baker (kraamhulp).

Met name in de jaren dertig werden wekelijks kolen verstrekt. Ook hielp de huisarts in die jaren in overleg met de diakenen een aantal kerkleden gratis. In de notulen van december 1902 lezen we dat, "naar gewoonte met Kerstmis soep aan de armen wordt uitgedeeld".

Steeds weer klopte men bij de diaconie aan en moesten de diakenen erop uit om de situatie te bezien en te bespreken, de ondersteuning uit te reiken en voor kleding zorgdragen omdat deze vaak in natura werd verstrekt.

Over het jaar 1937 waren de uitgaven van de diaconie voor :

Vaste ondersteuning	f 2.415,11
Verpleging	- 2.252,33
Liefdegiften	- 841,07
Diversen	- 176,47
Totaal	f 6.092,47

De ontvangsten bedroegen f 4.411,09. Dus een tekort van f 1.681,38. Wegens schrijnende financiële nood werd een rondgang gehouden in de gemeente die f 1.150,= opbracht. Maar ook de collecten moesten omhoog.

Gelukkig werd de situatie na de oorlog veel beter en kwamen geleidelijk allerlei sociale voorzieningen tot stand. De diaconie kon toen ook het aandachtsveld verleggen naar onder meer de bejaardenzorg. En op 4 oktober 1948 werd de Gereformeerde Stichting Gezinsverzorging in Noord-Brabant en Limburg opgericht waarin ook Klundert deelneemt.

In diezelfde periode komt het kerkelijk maatschappelijk werk tot stand waarin de diaconie een taak heeft en nog weer later wordt de hulpverlening zelfs wereldwijd door onder andere het Wereld - Diaconaat.

10.3 Het weeshuis

Zoals reeds onder 6.3. werd beschreven is in 1889 gelijktijdig met het kerkgebouw, pastorie en bijgebouwen, een weeshuis naast de kerk gebouwd. Dit weeshuis kennen de ouderen onder ons nog als de kosterwoning van Adr. Harmsen.

Hoeveel wezen er in gewoond hebben is niet bekend, maar het ging waarschijnlijk over slechts enkele wezen. De verzorging is vermoedelijk opgedragen aan een viertal regentessen. We lezen ook meermalen over een "Algemene Vergadering van Regenten en Regentessen". Het bestuur van het weeshuis bestond uit de kerkeradsleden als regenten, vrouwelijke gemeenteleden, die benoemd werden door de kerkeraad, als regentes, en een regentboekhouder al of niet deel uitmakend van de kerkeraad.

De regentboekhouder bracht ieder kwartaal verslag uit over het financieel beheer. Zo wordt vermeld dat er op 28 februari 1902 een goed slot (batig saldo) is van f 3,41 ¹/₂ ct. Het lukte echter niet altijd om de zaken in evenwicht te houden, want in het verslag over het derde kwartaal, op 5 oktober 1906 hadden de uitgaven de inkomsten overtroffen en meldde de regentboekhouder een kwaad slot (nadelig saldo) van f 11,98.

Op 11 maart 1909 wordt het beheer van het weeshuis bij de diaconie ondergebracht. Het reglement wordt ontbonden en de regentessen en regenten worden bedankt voor hun arbeid. Er volgen nu geen financiële verslagen meer door de regentboekhouder, want nu gebeurde dit door een diaken.

Wel wordt op 7 mei 1917 vermeld dat Allagonda Kleijn (vermoedelijk de enige die als wees nog in het weeshuis woonde, maar die waarschijnlijk niet zo jong meer was) verzocht wordt om het weeshuis te verlaten, want dit zal voortaan kosterwoning worden. Waarschijnlijk heeft een pand in de Hilsepoort nog een poosje als weeshuis dienst gedaan.

Hiermee kwam een einde aan het bestaan van het weeshuis van de Gereformeerde Kerk.

10.4 De bejaardenzorg.

Blijkens de notulen van de kerkeraad werd in 1903 voor het eerst gesproken over de wenselijkheid te komen tot de oprichting van een "oude mannen- en vrouwenhuis". Het is er echter niet van gekomen. Toch bleef waarschijnlijk deze gedachte leven, want ongeveer 45 jaar later, op vrijdag 19 december 1947, wordt een gecombineerde vergadering belegd van de diaconie met de commissie van beheer. Deze vergadering had ten doel tot oprichting van een tehuis voor ouden van dagen te komen. Omdat het Rentambt "Niervaert" waarschijnlijk uit Klundert naar Breda zal vertrekken, gaat de aandacht van de diakenen uit naar "de Prinsenhof". Men ziet nu de kans liggen.

Besloten wordt de beslissing in handen van de kerkeraad te leggen. Er wordt snel gehandeld want op maandag 22 december is er kerkeraadsvergadering en er wordt besloten een tehuis voor ouden van dagen op gereformeerde grondslag op te richten en te trachten "de Prinsenhof" in handen te krijgen.

Op 23 december gaan drie diakenen met de rentmeester der Domeinen spreken en vervolgens gaan twee diakenen de burgemeester informeren over hun plannen. Op 18 mei 1948 is er een gesprek met Burgemeester en Wethouders. Deze zagen graag een interkerkelijk rusthuis.

Na interne besprekingen wordt besloten contact te zoeken met de Nederlandsch Hervormde Gemeente en de Christelijk Gereformeerde Kerk. Er volgen verschillende besprekingen en men is het er over eens een Protestants Christelijk rusthuis op te richten met als grondslag de Drie Formulieren van Enigheid. De Christelijk Gereformeerde Kerk kan echter om financiële redenen niet meedoen. Bij schrijven van 5 februari 1949 deelt ook de Nederlandsch Hervormde Gemeente mee zich terug te trekken omdat er geen geld is en de classis zich verzet tegen een eventuele verkoop van huizen.

Daarop wordt besloten dat de Gereformeerde Kerk alleen verder zal gaan en op 26 april 1949 koopt de diaconie "de Prinsenhof" van de Domeinen voor een bedrag van f 33.600,=.

Inmiddels was het Rentambt reeds vertrokken en had het gebouw voor 3 jaar aan een particulier verhuurd. Nadat deze het gebouw heeft verlaten, richt het gemeentebestuur van Klundert een verzoek aan de diaconie "de Prinsenhof" te huren, omdat het stadhuis wegens restauratie tijdelijk niet gebruikt kon worden. Vanaf 1 juli 1951 tot 31 december 1952 dient het als gemeentehuis.

Intussen worden geldinzamelingsacties gevoerd en plannen gemaakt voor interne verbouwing en de aanbouw van een nieuwe vleugel. In 1952/'53 konden de werkzaamheden worden uitgevoerd voor de totale som van plm. f 150.000,=.

Erg voorspoedig is de weg van de rusthuiscommissie echter niet. Op 1 februari 1953 teistert de watersnood ons woongebied en de werkzaamheden stagneren. Niettemin komen in maart '53 de eerste tijdelijke bewoners in "de Prinsenhof" omdat deze door de waterramp zodanig getroffen waren dat zij geen eigen behuizing meer hadden.

Pas in september 1953 vindt de officiële oplevering plaats en per 1 oktober treedt de eerste directrice Zr. Parlevliet in dienst. Toen ook konden de eerste vaste bewoners worden toegelaten. De officiële ingebruikneming was op 12 november.

In "het kerkblad voor Noord - Brabant en Limburg" verscheen daarover een artikel (zie bijlage van Ds. J. Dijk "Van Lusthof tot Rustoord"). Uit alle delen van Nederland melden zich de bewoners aan en in maart 1954 zijn alle kamers bezet en wordt het rusthuis bewoond door 28 inwoners, exclusief personeel.

Niet vergeten mag worden te vermelden dat Ds. K. Feenstra vanaf het begin voorzitter is geweest van de rusthuiscommissie en een grote stimulerende kracht was achter de totstandkoming.

Uit de notulen willen wij nog graag vermelden dat de rusthuis-commissie op 22 juni 1953, "na brede bespreking" besloot een advertentie te plaatsen in "Bouwen en Bewaren" met als inhoud: "Het Gereformeerd rusthuis "de Prinsenhof" te Klundert vraagt voor 1 september '53 een keukenmeisje, goed kunnende koken, niet beneden 21 jaar" en "een meisje voor verpleging, niet beneden 25 jaar". En op 29 maart '54 wordt besloten tot aankoop van 30 kippen en 1 haan om het kippenhok weer te bevolken.

Rest tenslotte nog te vermelden dat per 1 januari 1968 de "Stichting Protestantse bejaardenzorg Klundert" wordt opgericht. In deze interkerkelijke stichting participeren de Gereformeerde Kerk en de Nederlandsch Hervormde Gemeente elk met 3 en de Christelijk Gereformeerde Kerk met 2 leden namens hun kerk in het algemeen bestuur plus nog 3 leden van de Gereformeerde Kerk, 1 lid van de Nederlandsch Hervormde Gemeente en 1 lid van de Christelijk Gereformeerde Kerk.

Op 1 mei 1968 werd "de Prinsenhof" officieel overgedragen aan de nieuwe stichting. Dat was dus inmiddels weer 20 jaar na 1948.

Na verloop van tijd bleek het noodzakelijk te gaan uitbreiden. Omdat dit moeilijk ter plaatse was te realiseren werd besloten tot nieuwbouw op een andere plaats. In januari 1976 werd het nieuwe bejaardencentrum "de Mauritsnhof" met 60 bedden in gebruik genomen en op 24 september officieel geopend.

VAN LUSTHOF TOT RUSTOORD

DE Prinsenhof te Klundert is al een oud gebouw, — al zou je dat Donderdag 12 November j.l. niet gezegd hebben, toen een groot aantal genodigden in de gezellige, moderne conversatiezaal aanwezig was, om zijn bestemming voor de tweede maal te veranderen.

Voor de tweede maal in 333 jaar. Immers in het jaar 1621 of '22 is het door Prins Maurits gebouwd, om als jachtslot te dienen. Vandaar de naam: „De Prinsenhof”, die het gebouw nog altijd draagt. Niet altijd hebben er de Prinsen van Oranje hun jachtslot gehad, want in later eeuwen veranderde de bestemming van het huis, en diende als ambtswoning voor de Rentmeester der Domeinen. De laatste, die in deze functie de Prinsenhof heeft bewoond, Ir. Kluitenaar, was ook deze middag aanwezig, om getuige te zijn van de derde bestemming, die dit gebouw ontving: van Lusthof, — oorspronkelijk voor de Prinsen van Oranje, en later, — gelijk we ook deze middag van verschillende kanten hoorden — voor de Klundertse jeugd, — wordt het thans een Rustoord voor de Klundertse Ouden van Dagen, — of, zoals het tegenwoordig heet, voor de Bejaarden. Zuster Parlevliet, de nieuwe directrice, die met haar ouders de openingsplechtigheid bijwoonde, deed in dit verband het voorstel, om de bejaarden pas „oudjes” te noemen, als ze de 100 gepasseerd zouden zijn.

De verandering van Lusthof tot Rustoord, zo hoorden we uit het openingswoord van Ds K. Feenstra, — is niet zo voorspoedig gegaan, als aanvankelijk werd gehoopt. Nadat het contact met de andere plaatselijke Kerken (de Ned. Herv. Gem. en de Chr. Geref. Kerk, wier predikanten ook nu aanwezig waren, om enkele hartelijke woorden te spreken) wél wederzijdse sympathie en medewerking, maar geen financiële baten had opgeleverd, heeft de Geref. Kerk, nu 3 jaar geleden, alléén de Rentmeesterswoning aangekocht, hetgeen mogelijk werd, doordat deze functionaris zijn zetel naar Breda moest verleggen. Overal reisde men heen, om andere soortgelijke huizen in ogenschouw te nemen, en bijzonder in Gouda, waar de stroopwafels zo lekker zijn, en waar een dame uit Klundert de huishouding bestiert, ontving men zulke waardevolle adviezen, dat men niet kon nalaten de directrice en de administrateur van deze — overigens neutrale — inrichting, uit te nodigen, bij de opening aanwezig te zijn.

Het eenparig advies, dat Klundert ontving, luidde echter steevast: „Maak het toch vooral niet te klein”. Om dit advies op te volgen, werd besloten, het bestaande huis te vergroten met een geheel nieu-

we vleugel. 't Geld kwam geleidelijk binnen. Naast de bekende lepeltjes-actie, waarin het echtpaar De Goede uit Overschie het kampioenschap behaalde, doch helaas niet aanwezig kon zijn, moet vooral gememoreerd worden een bedrag van f 5000,— uit het Koningin-Juliana-fonds, terwijl, staande de openingsplechtigheid, Burgemeester Draaijer nog een bedrag aanbood van f 100,—, afkomstig uit de gemeente Paterswolde en bedoeld als onderdeel van de watersnoodschade, waardoor de bouw van de nieuwe vleugel, zoal niet benadeeld, dan toch in ernstige mate vertraagd is. Deze burgemeester had trouwens alle reden, om dankbaar te zijn met het nieuwe rusthuis; want niet alleen vermindert dit tehuis zijn zorgen voor de huisvesting van verschillende oudere bewoners, maar ook heeft het Burgerlijk Bestuur, tijdens de restauratie van Klundert's schilderachtige raadhuis, tijdelijk op de Prinsenhof geresideerd.

De gastrijheid van de Prinsenhof duurt trouwens tot op de huidige dag voort: in het nieuwe gedeelte zijn momenteel tijdelijk enkele gezinnen ondergebracht, die door de watersnood dakloos werden. Dit vormt een der oorzaken, waardoor zelfs bij deze officiële opening, de door „evacué's” bewoonde vleugel nog niet geheel is afgewerkt.

Dat nam intussen de genoeglijkheid van het samenzijn op deze middag niet weg. 't Is verwonderlijk, wat je op zo'n bijeenkomst al niet voor verschillende mensen ontmoet en hoort. Daar waren twee oud-inwoners van Klundert, de heer Van der Velde, een zoon van een vroegere Klundertse predikant, die als „aandeelhouder” sprak, en de Heer Van 't Hof uit Den Bosch; Br. Branderhorst, die het woord voerde namens het comité centrale Diaconale conferentie, en Zr. Luyendijk, die de gelukwensen van de Stichting Geref. Soc. Arbeid in het Zuiden overbracht.

Ook oecumenisch was het gezelschap in zeer grote mate. Niet alleen waren, zoals gezegd, de Ned. Herv. en de Chr. Geref. Predikant, — die beiden memoreerden, dat ook reeds van hun gemeentenaren in het Rusthuis waren opgenomen; maar ook de administrateur van het Goudse rusthuis, die een mooi humanistisch speechje weggaf. Zeker kenmerkend voor de veelzijdigheid was de vertegenwoordiging van de Pers: Uw verslaggever, die de classis Klundert vertegenwoordigde zat aan de Perstafel tussen de Gereformeerde correspondent van de neutrale „Westhoek”, en de Roomse correspondent van het Protestantse dagblad „Trouw”!

Tal van genodigden hadden passende geschenken meegebracht; verschillende bloemstukken verhoogden de gezelligheid. Speciaal werd onze aandacht gevestigd op een koekoekklok, geschonken door een aantal Inlandse Christenvrouwen uit Zuid Afrika, onder wie een zekere Br. Punt, afkomstig uit Klundert; alsmede op een prachtig buffet, geschenk van één der verpleegden.

Bijzonder voor Ds K. Feenstra, — de „ziel van het Rusthuis“, zoals zijn Hervormde collega hem noemde, — was het een blijde dag, Br. Maris, die de zeer bij-

zondere functie van „Rusthuis-ouderling“ vervult (een functie, waarnaar ik in de K.O. vergeefs zocht) prees in een geestige toespraak de Pastor om zijn onvermoeide ijver in deze zaak. Prachtig was de toespraak over Johannes 14 : 1—6, waarmee Ds Feenstra het Rusthuis opende: „Het leven is een gedurig ouder worden. Voor U is de avond van het leven aangebroken. Maar De Prinsenhof is 't laatste niet. Moge Christus U van hieruit eeuwig doen rusten in het Vaderhuis met zijn vele woningen, — waarheen Hij Zelf de weg is“.

Uw redacteur sluit zich bij deze bede aan. Dan is de Prinsenhof, door deze nieuwe faze in zijn bestaan, toch niet geheel aan zijn oorspronkelijke bestemming onttrokken: als Rustoord zal hij een laatste voorbereiding zijn voor de Lusthof bij God in den Hemel.

J. D.

11. VERENIGING "DE KERKELIJKE KAS" EN COMMISSIE VAN BEHEER.

11.1 Vereniging "de Kerkelijke Kas".

Tot 1 oktober 1890 was er nog sprake van kerkvoogden en notabelen. Deze stelden over de jaren 1887 tot en met 1889 de begroting van ontvangsten en uitgaven voor de kerk op en ook de jaarrekening. Daarnaast werd al vrij spoedig de vereniging "de Kerkelijke Kas" opgericht. Deze werd als rechtspersoon erkend bij Koninklijk Besluit van 5 september 1887.

Dat was nodig omdat de "Nederduitsche Gereformeerde Kerk" geen wettelijke erkenning had als rechtspersoon. Zij kon dit ook niet krijgen omdat zij niet gebroken had met de Nederlandsch Hervormde Kerk maar alleen met de wederrechtelijk ingevoerde organisatie van 1816.

De kerkvoogden en notabelen konden ook niet in rechte optreden omdat zij in feite gebonden waren aan de kerkstructuur van "de Nederduitsch Hervormde Gemeente". Daarom werd zo snel mogelijk de vereniging "de Kerkelijke Kas" opgericht. Deze beheerde de afdeling "Predikants Tractementen", later Eredienst en de afdeling Diakonaal fonds. De vereniging deed dat voor het eerst over het vierde kwartaal 1887. Daarnaast kon zij leningen afsluiten en goederen aankopen. Beide functioneerden dus een tijd naast elkaar ter behartiging van de stoffelijke belangen.

Balans.

Totaal der Ontvangsten	f 1795,66
" " Uitgaven	f 1200,91
	585,75
Reparatie aanwinst	f 0,50
Saldo	f 580,75

Bovenstaande eind afrekening, nagezien en in orde bevonden in de vergadering van Kerkvoogden en Notabelen op 1 Oktober 1890., waar in wordt besloten bovenstaand saldo benevens de bij behorende bescheiden en nog onder ons berustende rekeningen van 1007½ 00 over te dragen aan het Bestuur der Kerkelijke Kas alhier, door welk Bestuur zijne voldaan de kosten ingevolge wettelijk voornis en bij onderhavige overeenkomst aangezaad.

De tegenwoordig zijnde Kerkvoogden en Notabelen

A.C. van Drimmelen
A.J. Korteweg.
C. den Engelse.
H. Littooy Nzn.
F. van der Gijp.

In de vergadering van kerkvoogden en notabelen op 1 oktober 1890 wordt besloten alle bescheiden over te dragen aan het bestuur van "de Kerkelijke Kas". Daartoe wordt een stuk opgesteld en ondertekend door de tegenwoordig zijnde kerkvoogden en notabelen, te weten: A.C. van Drimmelen, A.J. Korteweg, C. den Engelse, H. Littooy Nzn. en F. van der Gijp. (zie kopie met balans en eindafrekening op vorige bladzijde).

"De Kerkelijke Kas" kwam over het jaar 1890 voor het eerst uit met een staat van ontvangsten en uitgaven voor de afdeling "Eredienst" en voor de afdeling "Weeshuis administratie".

In 1889 bestond het bestuur van de vereniging "de Kerkelijke Kas" uit: C.A. van Drimmelen, koopman (o.a. in effecten) voorzitter.

- A.J. Korteweg, Hoofd C.N.S., secretaris.
- P.W. Maris, bakker, penningmeester.
- N. van Drimmelen Antzn., smid, lid.
- H. Littooy Nzn., wagenmaker, lid.
- L. Daane, schipper, lid.
- H. de Haan, landbouwer, lid.

Bij akte van 30 november 1889 werd door "de Kerkelijke Kas" f 10.000,00 à 3½ % rente geleend van Gijsbert Versluys Janszoon, graanhandelaar te Zevenbergen, later te Fijnaart. Op 5 juni 1890 werd van C.

van Waardenburg jr. 2.25 m² grond gekocht voor f 10,00 ten behoeven van het oprichten van een waterplaats. (Dat was tegenover de hoofdingang van het tegenwoordige kerkgebouw).

Bij de uitgaven over het jaar 1888 lezen we:

"31 december Ds. Feringa 3 maanden tractement tot 1 januari f 450,00" en het overzicht van de ontvangsten en uitgaven over dat jaar vermeldt "voor den Eeredienst" een goed slot.

31 Dec Ds. Feringa 3 maanden tractement tot 1 jan.	450	
31 Dec v. d. Land Thesaur. - overneming d. kerkgeb.		54
Ontvangsten in 1888		Totaal 809 82 1/2
Goedwin 100%	80,46 1/2	
Collectionen	770,63	
Int. lokaal	39,70	
Grants	275,14 1/2	Totaal ontvang. f 2572 52
In lokaal	1406,50	100%
Totaal	2572,52	goedwin f 343 90 1/2
Uitgaaf in 1888		
Eeredienst	1312,50	
Reizen verblijfskosten	117,95	
Int. rust	160,...	
Overneming uitgaven	638,16 1/2	
Totaal	2220,61 1/2	

Interessant is ook wat we lezen onder de uitgaven in 1892

Tractement C. Nijpjes Organist	70 -
" H. Boek Kindmaker	25 -
" Z. Hartius Stokslager	7 -
" W. de Heer Schoonhousen Avondstet	15 -
Gratificatie N. van Drimmelen Voorlezer	25 -
aan J. Grootenboer voor het schoonhouden der zijplanten	100 -

Z. Markus was "stokslager". Ergens anders wordt gesproken van "rustbewaarder". Mogelijk moest deze toezien op orde en rust tijdens de godsdienstoefening en was hij voorzien van een stok om zonodig klappen uit te delen.

"De Kerkelijke Kas" was ook belast met het verhuren van de zitplaatsen in het kerkgebouw. Voor het jaar 1891 werden vanaf december 1890 tot maart 1891 in totaal 5 zittedagen gehouden voor het innen van het plaatsengeld. De totaal opbrengst daarvan was f 2.872,00 en was daarmee 75% van de totale ontvangsten voor de kerk.

Het verhuren van de zitplaatsen het zgn. "plekkengeld", is eigenlijk een verhaal apart. Er waren vrouwen- en mannenbanken, kapbanken, bestuursbanken, een domineesbank en stoelen. De tarieven waren verschillend. De stoelen waren goedkoop. Maar in de winter was het in de stoelen ook het koudst. Voor de verhuur van de zitplaatsen werd een aparte administratie bijgehouden.

De zitplaatsen werden aanvankelijk publiek verkocht. Op deze wijze werd van de zitplaatsen geld ontvangen voor de kerk.

Bestuursbank

N^o. *N°. 5*

Folio 321

N ^o . der zit- plaats.	Jaar waarin geboord.	Huur- som per jaar.	NAMEN DER HUURDEES.	Betaalde jaren.	N ^o . der zit- plaats.	Jaar waarin geboord.	Huur- som per jaar.	NAMEN DER HUURDEES.	Betaalde jaren.
						1903	16	<i>A. Romeyn</i>	1903.
									1904
									1905
									1906
									1907
									1908
									1909
									1910
									1911

16. A. C. den Engelse

1906
1907
1908
1909
1910
1911

Wrouwenbank

N°. 13^e *N°. 13^e*

N ^o . der zitplaats.	Jaar waarin gehuurd.	Huur-som per jaar.	NAMEN DER HUURDERS.	Betalide 1872.	N ^o . der zitplaats.	Jaar waarin gehuurd.	Huur-som per jaar.	NAMEN DER HUURDERS.	Betalide 1872.
3	1892	4.50	Loijntje de Senen	1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900 1901 1902	4	1892	7.-	Keesje Heijne (v. H. H. H.)	1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900 1901 1902
						10	1901	Kor. Liedes des Planten	1901 1902

In 1917 besluit men het publiek verhuren van de plaatsen die vrij zijn gekomen te staken. Er is dan wel een plaatsentekort doch..., "als de gemeente gaat zingen zijn alle plaatsen vrij. Dus hoeft niemand thuis te blijven. Alleen de plaats van onze dokter (van Schaick) die blijft vrij". De verhuurde plaatsen waren voor het zingen dus niet vrij. De zittingen voor de ontvangst van het geld van de verhuurde zitplaatsen bleef. Die geen plaats hadden gehuurd en zij die belijdenis van hun geloof aflegden (en daarmee ook gerechtigd tot het zelfstandig huren van een plaats) werden elk jaar bezocht voor een vaste bijdrage. Aan hen werd geen plaats meer verhuurd. Op deze wijze is men dus op weg naar de vaste vrijwillige bijdrage voor de kerk.

Het innen van het "plekkengeld" duurde tot ongeveer 1933. Toen hield dat op en bestonden de inkomsten uit vaste vrijwillige bijdragen. Ieder behield zijn vaste plaats. In de jaren vijftig wordt door het branden van een groen lampje boven de preekstoel aangegeven wanneer de zitplaatsen vrij zijn. De werkelijk vrije plaatsen zal men door een aangebracht plaatje "vrij" aanduiden. In september 1955 wordt nog gesproken over vrije of vaste zitplaatsen, maar na de restauratie worden alle plaatsen vrij.

In 1911 wordt regelmatig gesproken over het uitbreiden van het aantal zitplaatsen. Uiteindelijk wordt besloten tot de inbouw van een gaanderij aan de noordgevel waar dan ongeveer 100 zitplaatsen kunnen worden gemaakt.

Op 19 oktober 1911 wordt het werk aanbesteed en gegund voor een bedrag van f 1.925,65. Architect is Kuypers te Amsterdam. De verlichting in het kerkgebouw is niet ideaal, want het is nog petroleumlicht. In 1913 wordt gesproken over gasverlichting. Op 23 september 1915 wordt in de kerkeraad besloten om uit het legaat van Mej. A. Timmers gasverlichting aan te leggen. Dit gebeurt en op 17 november wordt deze verlichting voor het eerst gebruikt. De kosten van de aanleg bedragen f 636,81 voor 66 lichtpunten.

Omdat de Gereformeerde Kerken inmiddels wettelijk waren erkend was een aparte vereniging niet meer nodig. Woensdag 27 maart 1918 was de laatste vergadering van de vereniging "de Kerkelijke Kas". Voorzitter was toen P.W. Maris, secretaris Jac. den Hollander en penningmeester M. Knook. Korte tijd is er nog sprake van een Cie. van Administratie, doch op 30 oktober 1918 wordt de Commissie van Beheer (Cie. van Beheer) geïnstalleerd.

N. van Drimmelen, voorzitter, J.J. Knook, secretaris, H. Knook, penningmeester, leden L.J. Schalekamp en C. Punt Lzn.

11.2 De Commissie van Beheer.

De Cie. van Beheer zette dus vanaf 1918 de taak van de vereniging "De Kerkelijke Kas" voort. Naast het innen van het zitplaatsengeld, later vaste vrijwillige bijdragen, was de zorg voor de kerkelijke gebouwen een belangrijke taak.

Door de bouw van de korte gaanderij bleek het zitplaatsenprobleem op de lange duur niet opgelost. Op 27 oktober 1926 legt de Cie. van Beheer de kerkeraad een plan voor om het aantal zitplaatsen uit te breiden. Op 1 december volgt het definitieve besluit tot de inbouw van een gaanderij aan de oostzijde waardoor er ± 100 zitplaatsen bijkomen.

De kosten bedragen uiteindelijk f 3.085,00 waarvoor f 2.500,00 wordt geleend van de diaconie. In 1927 wordt de nieuwe gaanderij in gebruik genomen.

In 1926 wordt op de Noordschans een woonhuis gehuurd. Daarin wordt een lokaliteit in orde gebracht waarin catechisatie wordt gegeven en ook de meisjesvereniging en de jongelingsvereniging vergaderen daar.

De in 1915 aangelegde gasverlichting raakt uit de tijd. Daarom wordt in 1931 een proefverlichting met elektriciteit aangebracht. Deze bevalt goed en er wordt besloten tot aanleg. Het kost de gemeente niets want het geheel wordt door een gemeentelid geschonken.

Het is in de jaren dertig een rustige tijd wat betreft het kerkgebouw. Er wordt in 1933 wel gesproken over veranderingen, o.a. de stoelen te vervangen door banken en de grote ambtsdragersbank midden voor de preekstoel, weg te nemen. Maar het komt er toch niet van. Ook het hangen van nieuwe gordijnen heeft heel wat voeten in de aarde.

Het kerkgebouw en de pastorie blijven in de oorlogstijd gespaard voor vernieling. Er is wel wat schade door granaatvuur en de ramen van de kerk hebben veel geleden. Door bemiddeling van burgemeester Crezee te Naaldwijk wordt door de kerk aldaar in 1946 een mooie zending glas voor herstel van de ramen geschonken.

In 1947 wordt besloten de stoelen in het middenvak te vervangen door banken. De kosten worden geraamd op f 5.000,00. Inmiddels worden plannen gemaakt nieuwe ramen te plaatsen. Op 27 juli 1949 wordt besloten opdracht te geven tot het plaatsen van 2 glas in loodramen, aan weerszijden van de preekstoel één. De kosten per raam bedragen f 600,00, en voor het totaal is ongeveer f 10.000,00 nodig. Na deze proef wordt het hele kerkgebouw in de periode 1950-1951 voorzien van nieuwe ramen. In elk raam wordt een motief met tekst aangebracht.

De watersnood op 1 februari 1953 zorgt voor aanzienlijke schade aan de inrichting van de kerkelijke gebouwen. Het water stond ongeveer 2.50 meter hoog. Tijdelijk worden de kerkdiensten gehouden in "De Gouden Leeuw". Maar in de eerste week van maart is de schade zover hersteld dat de eigen kerk weer kan worden gebruikt. Vervolgens worden allerlei plannen gemaakt voor herstel te weten: herstel rampschade, grondige restauratie en nieuwbouw. De discussie is in oktober nog niet geëindigd maar wordt doorkruist door een ander voorval.

Op zondag 11 oktober 1953, ongeveer 10 minuten voor de aanvang van de dienst, stort circa 6 m² plafond met groot geraas naar beneden. Gelukkig doen zich geen persoonlijke ongelukken voor. Op 12 oktober

komt de kerkeraad in spoedvergadering bijeen en worden plannen gemaakt. Inmiddels was reeds een onderzoek ingesteld. Besloten wordt het kerkgebouw voorlopig niet te gebruiken en gebruik te maken van het aanbod de kerkdiensten te houden in de Nederlandsch Hervormde Kerk. Er wordt een architect in de arm genomen, restauratieplannen gemaakt, een bouwcommissie gevormd en kostenramingen opgesteld. De oude plannen alleen herstellen, grondige restauratie of nieuwbouw worden weer ter hand genomen.

*Deze foto is genomen in oktober 1953 nadat een gedeelte van het plafond naar beneden stortte.
Het orgel nog boven de hoofdingang.*

Er volgen nu regelmatig besprekingen met Cie. van Beheer, Bouwcie. en kerkeraad met en zonder architect. Op 14 april 1954 is er een gemeentevergadering waarin het restauratieplan wordt toegelicht. Uiteindelijk worden 3 plannen op 28 oktober aanbesteed. Na veel discussie wordt tenslotte gekozen voor het meest ingrijpende plan, kosten f 240.000,00. Alleen de financiële Cie. heeft de financiering nog niet rond. Besloten wordt voor een bedrag van f 50.000,00 à f 60.000,00 aan obligatieleningen onder de gemeenteleden uit te schrijven. Op 10 december 1954 wordt tot gunning besloten.

Het is een zeer ingrijpende restauratie. Dat zal ieder die de oude toestand heeft gekend, moeten erkennen. Ook de kosterswoning, consistorie en catechisatielokaal worden afgebroken en nieuwe vergaderruimten gebouwd. Het oorspronkelijk aantal zitplaatsen van 1.050 wordt door de restauratie teruggebracht op ± 950. Zoals met elke verbouwing worden de kosten wat hoger en hier wordt het bedrag f 272.000,00.

De oude luidklok (40 kg.) samen met een zwaardere (65 kg.) worden in het nieuwe torentje midden op de kerk geplaatst. Het klokluiden in handwerk is verleden tijd, dat gebeurt nu elektrisch. De oplevering vindt plaats in juni 1956 en op dinsdag 17 juli wordt de kerk weer in gebruik genomen. Niemand had kunnen denken dat men zo lange tijd gebruik zou moeten maken van de gastvrijheid van de Nederlandsch Hervormde broeders en zusters.

Deze eerste kerkdienst in het geheel gerestaureerde kerkgebouw wordt geleid door Ds. K. Talsma te Breda. Deze had tot tekst

1 Corinthe 3 : 7 : "Daarom, noch wie plant, noch wie begiet, betekent iets, maar God, die de wasdom geeft." Ds. Talsma spreekt over het kerkgebouw dat nu klaar is, maar wij zijn daar niet mee klaar. Levende

stenen moeten samengevoegd worden tot een geestelijk huis. Wij moeten naar de opperste Bouwheer. Na de preek zong de gemeente staande: "Halleluja, eeuwig dank en ere."

De Cie. van Beheer is echter nog niet klaar met het werk. Er wordt gesproken over verbouw van de pastorie. Dat gebeurt echter voorlopig niet, maar wel wordt in 1965 het pand Molenberglaan 18 gekocht. Dit in 1960 nieuwgebouwde huis wordt bestemd voor pastorie.

Het wordt gekocht voor f 70.000,00. Ds. G. Haaksma is de eerste bewoner, want er wordt besloten de pastorie aan de Stadhuisring af te breken en een nieuwe te bouwen. Dat gebeurt en op 28 maart 1969 wordt een bouwvergunning verstrekt voor de nieuwbouw. Totale kosten $\pm$ f 114.000,00. In mei 1971 wordt de nieuwe pastorie betrokken door Ds. G. Haaksma.

Het klingelen met twee vrij kleine luidklokken bevalt toch niet zo best. Op initiatief van de koster wordt geld ingezameld en in 1971 worden de twee kleine klokken vervangen door één grotere met een gewicht van 290 kg. Op de luidklok is de volgende scriptie aangebracht:

**EIJSBOUTS ASTENSIS ME FECIT ANNO MCMLXXI
(Eijsbouts te Asten maakte mij in het jaar 1971)**

"ZO MENIGMAEL GHIJ HOORT DEN HELDR'EN CLOCKENSLAGH

GEDENK AENDACHTELIJCK AEN UWEN JONGSTEN DAG."

GEREFORMEERDE KERK KLUNDERT.

M A R A N A T H A

Een houten jeugdgebouw als voorlopige voorziening volgt in 1978. De jeugdcentrale kan wel een deel betalen maar de kerk leent toch f 20.000,00.

Nog vers in het geheugen ligt de laatste opknapbeurt van de kerk in 1982. Deze bestond uit reparatie van de kap, vervanging van de glas in lood ramen en het schilderen van het interieur. De totale kosten daarvan, exclusief het orgel, bedroegen $\pm$ f 208.000,-.

12. KERKELIJKE AKTIVITEITEN.

12.1 Het verjaringsfonds.

Op 1 juli 1948 is dit fonds in werking getreden. Het doel was door het aanbieden van een schriftelijke felicitatie op de verjaardagen van de gemeenteleden, gelden te verzamelen voor het aankleden en verfraaien van ons kerkgebouw en de kerkelijke lokalen.

De leiding was in handen van Mej. J. Knook, die in haar arbeid werd bijgestaan door 15 meisjes. Elk der meisjes kreeg een bepaalde wijk en eens per maand werden de busjes geleegd en de nieuwe adressen uitgereikt.

Het bleek meteen al dat deze manier om aan geld te komen, succes had. In de eerste maand bedroeg de opbrengst

f 120,=. Dat was een mooi bedrag in die tijd. Het eerste halfjaar was dit al opgelopen tot f 803,55.

Het geld werd o.a. uitgegeven aan lopers en gordijnen voor het kerkgebouw, het bekleden van de preekstoel en de vloerbedekking voor de preekstoel.

De doorgeefzakjes werden ervan betaald, de bekleding van de trap naar de bovenzaal en ook het vergulden van de labialen van het orgel werden uit dit fonds bekostigd. En nog niet zo lang geleden kon hieruit een inbrandmachine voor het vermeerderen van "de Band" worden betaald.

Dit alles is zo maar een greep uit de vele mooie en nuttige zaken die door middel van dit fonds gerealiseerd konden worden.

De éénhoofdige leiding wordt nu bijgestaan door 16 dames die iedereen in de gemeente ter gelegenheid van hun verjaardag een bezoekje brengen. Het systeem is nog hetzelfde als 40 jaar geleden. Aan het begin van de maand wordt de opbrengst van de vorige maand geteld en de nieuwe kaartjes uitgedeeld. Per maand wordt gemiddeld zo'n f 350,= ontvangen.

12.2 De kerktelefoon.

De kerktelefoon is in onze kerkelijke samenleving niet meer weg te denken. Dankzij dit technisch hulpmiddel kunnen onze zieke, bejaarde en dove broeders en zusters luisteren naar de verkondiging van Gods Woord. Zo zijn zij dan ook nauw betrokken bij het beoefenen van de gemeenschap der heiligen.

Reeds in een vroeg stadium ontdekte men het nut van de kerktelefoon, want op de kerkeradsvergadering van 2 juli 1912 kwam dit onderwerp al ter tafel door een schrijven van Ds. de Vries uit Zaandam. In het kerkeradsverslag van 15 juli 1915 staat vermeld dat: "een tweetal giften zijn ingekomen voor het aanbrengen van een kerktelefoon, hiermede zal voor die zaak een fonds worden gesticht".

Op 2 februari 1918 kwam dit onderwerp opnieuw ter sprake, maar besloten werd om betere tijden af te wachten, dit i.v.m. de eerste wereldoorlog. Op 8 september 1926 besloot men een kerktelefoon aan te leggen voor de "tehuis zittende broeders en zusters" en verzocht werd aan de Cie. van Beheer deze mogelijkheid te onderzoeken. Pas op 4 maart 1936 ging men daadwerkelijk tot actie over en werd er een afzonderlijke commissie benoemd om deze zaak te regelen. In het verslag van 22 april 1936 staat dat in deze commissie zitting namen br. N.E. van Drimmelen, br. P. van Dommele, zr. S. van Drimmelen en zr. C. Korteweg Maris. 10 Juni 1936 werd door het Ministerie van Binnenlandse zaken een machtiging verleend voor het aanleggen en gebruik van een kerktelefoon. De aanlegkosten bedroegen toen f 1.200,00 en dit bedrag werd geleend van gemeenteleden tegen een aflossing van f 245,00 per jaar. Het eerste verzoek om in aanmerking te komen voor een aansluiting kwam op 12 augustus en het tweede op 7 oktober 1936. Op 30 september 1939 werd bij de Dienst der Domeinen een verzoek ingediend om een vergunning voor het plaatsen van 20 palen voor een bovengrondse leiding naar de Noordschans omdat er een aanvraag was voor drie aansluitingen in die wijk.

Tijdens de tweede wereldoorlog werd het door de Duitse bezetter verboden om gebruik te maken van de kerktelefoon. Nog erger was dat het net totaal moest worden afgebroken. Men heeft toen een paar draden doorgeknipt maar daar namen de Duitsers geen genoegen mee. Geregeld kwam men controleren hoe ver de afbraak gevorderd was en dan werd geantwoord dat men nog steeds bezig was. Dit heeft de commissie de gehele bezettingsperiode vol kunnen houden zodat het bij het doorknippen van twee draden is gebleven. Toch werd tijdens de bevrijding van Klundert op 5 november 1944 de bovengrondse leiding grotendeels vernield. Dankzij het landelijke fonds "Oorlogsschade" kreeg men een gift zodat het gehele kerktelefoonnet weer hersteld kon worden.

In oktober 1968 besloot men over te gaan tot het gebruik van P.T.T. lijnen en ook de aansluitingen van de kerktelefoon te laten verzorgen door deze dienst. De bovengrondse leiding werd afgebroken en de vergunningen en machtigingen verstrekt door het Ministerie van Binnenlandse zaken en de Dienst der Domeinen werden ingetrokken en opgezegd. Het aantal aansluitingen was toen 32 en is nu toegenomen tot 45. 26 Mei 1979 gaven de broeders P. van Dommele en N.E. van Drimmelen te kennen, hun functie als lid van de kerktelefooncommissie te willen beëindigen. Ruim 43 jaar waren zij lid geweest van deze commissie.

Nog te vermelden is dat zr. Lips-de Wit en zr. van der Mast-Oostdijk al vanaf 1959 om de 3 maanden rondgaan om het geld uit de kerktelefoonbusjes op te halen. Een negatief saldo op de rekening van de kerktelefoon is er nooit geweest.

In 1971 werd op initiatief van Mej. Gonneke Haaksma het programma "Radio Jong voor Oud" voor het eerst via de kerktelefoon uitgezonden. Vele jongeren hebben hun krachten eraan gegeven en geven die nog steeds om op vrijdagavond deze uitzending te verzorgen. Dankbaar wordt er door veel inwoners van Klundert naar dit programma geluisterd en veel gevraagde liederen ten gehore gebracht.

Het is goed om te weten dat God in deze tijd gebruik wil maken van moderne communicatie middelen om zo door mensen tot mensen te komen.

12.3 Zending en evangelisatie.

12.3.1. Zending.

Op 14 januari 1901 wordt door de kerkeraad een vergadering met de gemeente belegd, waar de conceptregeling voor de plaatselijke zendingsarbeid in de Gereformeerde Kerk van Klundert besproken wordt. Door de kerkeraad worden 3 gecommitteerden aangewezen en tijdens de vergadering worden nog 4 gecommitteerden uit de gemeente gekozen.

Alle 7 leden van de commissie krijgen een bepaalde taak. Met het oog op het vormen van leeskringen en het verzamelen van gelden, wordt Klundert in 7 wijken verdeeld. Iedere gecommitteerde is verantwoordelijk voor zijn eigen wijk.

Eenmaal per jaar op de jaarvergadering zal door de secretaris en penningmeester een overzicht gegeven worden van het werk dat in het afgelopen jaar door de gecommitteerden is verricht. De benodigde gelden zullen bijeengebracht worden door middel van collecten, giften, vaste bijdragen, catechisatiebus, schoolbus en niet te vergeten het bedrag dat door de jongens en meisjes iedere week in hun busje wordt opgehaald, zoals dit ook nu in onze gemeente nog steeds gebeurt.

Uit een bericht in de "Klundertsche Kerkbode" van 15 mei 1915 blijkt, dat de kerken in Noord Brabant en Limburg steeds offerden voor de Generale Kas. Men was van mening dat de provincie hier geen vrede mee mocht hebben. Daarom werd door onze kerk op de klassikale vergadering het voorstel gedaan dat de kerken in Noord Brabant en Limburg een vast akkoord zouden aangaan met de Zeeuwse kerken inzake de zending onder de Heidenen en Mohammedanen. Met algemene stemmen nam de classis dit voorstel aan en besloot dit te bepleiten op de Provinciale Synode. Het Klundertse voorstel vond ook daar een gunstig onthaal. "Het misverstand dat tot nog toe de geesten verdeeld hield, heeft voor beter verstaan plaats gemaakt." zo staat er in het verslag. Magelang werd nu ons zendingsterrein en Ds. A. Merkelijn onze missionaire predikant. Op 17 november 1915 kwam

Ds. G.F. Kerkhof van Oost- en West-Souburg spreken over de zendingshandelingen op ons zendingsterrein. Zeer velen kwamen naar deze rede luisteren. Van nu af aan zou ook de Pinkstercollecte ten goede komen aan de arbeid op ons zendingsterrein in Magelang. De eerstvolgende collecte bracht f 40,00 meer op dan het jaar daarvoor. Regelmatig komt er bericht uit Magelang van Ds. Merkelijn. Met zegen mag hij daar werken, maar er is veel nodig. Grote behoefte heeft Ds. Merkelijn aan een kerkgebouw. De samenkomsten worden in een primitief gebouw van bamboe gehouden. Dit is verre van ideaal, vooral in de regentijd. Graag zou hij f 10.000,00 ontvangen; voor dit bedrag kan er dan een goed kerkje gebouwd worden.

In navolging van andere classes, besloot de Classis Klundert een zendingsdag te houden. "Om de eigenaardige positie waarin Brabant verkeert", zo staat er in het Kerkblad, "zal deze dag tegelijk tot Evangelisatiedag worden ingericht". Op 28 september 1916 wordt op een weide van de heer van der Sluis, in de onmiddellijke nabijheid van het station te Moerdijk, deze dag gehouden. Verschillende sprekers voeren het woord. Een muziekkorps begeleidt de samenzang. Voor bezoekers uit Dinteloord, Fijnaart en Willemstad vaart een motorboot tussen Willemstad en Moerdijk. Prijs van een retour, 30 cent. Kennelijk is deze zendingsdag succesvol verlopen, want ook in volgende jaren wordt een Zendings- en Evangelisatiedag georganiseerd. Op 10 juli 1918 in het "Valkenberg" te Breda, met sprekers en muziekkorps. 9 Juli 1919 weer in het "Valkenberg". Belangeloos gaf de Klundertse zangvereniging deze keer haar medewerking, betaalde zelfs haar eigen reiskosten. Het was een zeer goed geslaagde dag en de collecte bracht f 100,00 meer op dan het jaar daarvoor. Later zijn ook in het Liesbos dergelijke dagen gehouden.

Niet altijd was de penningmeester tevreden over de zendingsbijdragen. In 1919 zijn er geen klachten over de Pinkstercollecte, die was zelfs hoger, maar de bijdragen waren achteruit gegaan. Het beginsaldo was f 389,23, de ontvangsten f 499,26⁵. Totaal in kas per 1 januari f 888,49⁵. Het totaal der uitgaven was f 584,26⁵, zodat er op 31 december een saldo was van f 304,23. Aan het slot van het financieel verslag schreef de penningmeester het volgende stukje: "In vroeger dagen kwam na elke preek een lange toepassing. Volgens de nieuwe preekmethode wordt de toepassing door de preek heen geweven. Ook mijn financiële preek bevatte toepasselijke wenken. Dat men ze ter harte nemen, opdat het hen niet ga als den Heilige Antonius, toen hij voor de visschen gepreekt had. De preek was gedaan en de prediker zei: "Amen". Maar net als voorheen ging de snoek weer op buit, kroop de aal weer in 't slijk en de kreeft achteruit, ze vonden 't verrukkelijk en riepen tezamen: "Hoe mooi was de preek en hoe keurig van pas". Maar.....lieten de zaak net precies als ze was." De redactie van het Kerkblad voegde hier aan toe: "Wij twijfelen niet, of Klunderts Kerk maakt een andere toepassing dan de visschen."

Ook in latere jaren blijkt het nodig om er op te wijzen dat de gemeente aan haar verplichtingen moet voldoen. In de kerkelijke gids van 1937 wordt vermeld dat de commissie een beroep moest doen op de kerkekas. Wel waren er 200 zendingskalenders verkocht.

De zendingsnaaikrans "Hoop op zegen" die om de 14 dagen vergadert, zou ook graag meer leden willen hebben om productiever bezig te kunnen zijn. Meer te kunnen naaien voor Magelang, Parakan en Blondo.

Tot aan 1937 bestond de zendingscommissie alleen uit mannelijke leden. Voor het eerst worden daaraan nu twee vrouwelijke leden toegevoegd. Tevens werd in dat jaar het besluit genomen om aan de uitgangen van het kerkgebouw, bussen te plaatsen. Deze maatregel verhinderde dat de kas met een groot tekort zou eindigen.

In de gids van 1939 wordt vermeld dat het noodzakelijk is om een tweede missionaire predikant uit te zenden. Er zal dan ongeveer f 150,00 meer opgebracht moeten worden.

Het werk van de zending gaat voort. Wel komt er na de oorlogsjaren door grote machtsverschuivingen in de wereld, verandering in de uitoefening van de zendingstaken. In 1960 heeft de Generale Synode met de

Zendingsdeputaten overwogen om andere zendingstaken te aanvaarden nu de zendingsmogelijkheden in Indonesië verminderden. Met elkaar heeft men nu het oog laten vallen op Pakistan, Rwanda- Urundi, Brazilië en Argentinië. Tezamen wil men het beleid bepalen en het werk organiseren. Zo worden momenteel de zendingswerkzaamheden in Afrika in eerste instantie gedragen door de kerken in de Classes Gorinchem en Rotterdam, de classes van de particuliere synoden Zuid-Holland-Zuid, Zeeland, Noord Brabant en Limburg, in samenwerking met Afrikaanse kerken en instellingen.

Het Afrika Orgaan concentreert zich vooral op Rwanda, Zambia, Botswana en Lesotho, (in samenwerking met Oegstgeest). De Classis Klundert heeft een speciale band met Zambia.

Er is veel veranderd, maar ook nu blijft Gods opdracht om het Evangelie te verkondigen overal waar mensen wonen en dit werk te dragen in ons gebed en te steunen met onze gaven.

12.3.2. Evangelisatie.

In het begin van deze eeuw kende onze kerk niet het plaatselijke evangelisatiewerk. Wel steunde men de evangelisatie-arbeid in Noord Brabant en Limburg. Dit deed men dan ook met de daad en men was financieel behulpzaam bij de aankoop van grond, een woning en de bouw van een kerk in Maastricht. De Gereformeerde Kerk te Klundert had rechtspersoonlijkheid en sloot voor dat doel een hypotheek af om hen in staat te stellen een kerk te stichten. In december 1917 wordt het kerkgebouw in gebruik genomen.

Op 6 februari 1935 wordt het besluit genomen om een evangelisatie commissie te benoemen. Deze commissie bestaat uit de predikant, enkele kerkeraadsleden en enkele gemeenteleden. Hun taak zal zijn Christelijke lectuur o.a. "De Goede Tijding" te verspreiden en bezoeken te brengen bij onkerkelijke gezinnen.

Tijdens de oorlogsjaren ligt dit werk stil maar in 1948 wordt opnieuw een commissie in het leven geroepen. Er wordt er ook nu lectuur verspreid en de meisjes die dit werk doen brengen iedere week 300 exemplaren van de "Goede Tijding" rond. In de zomer houdt men straatprediking. Een koor wordt opgericht en een bibliotheek met bijna 300 boeken, geopend. De kerkeraad neemt het besluit om tweemaal per jaar een collecte te houden voor deze arbeid.

In samenwerking met andere kerken is de evangelisatie commissie in onze gemeente nog steeds actief bezig. Tweemaal per jaar is er een evangelisatie kerkdienst. Verder de jaarlijkse Kerstzangdienst en het zingen in de straten van Klundert op Paasmorgen. Er worden bezoeken gebracht, lectuur verspreid en diverse bijbelgespreksgroepen vergaderen regelmatig. Op deze wijze kan ook dit werk in onze gemeente nog steeds voortgang vinden.

12.4 Kerkelijke informatie.

Het is voor een kerkgemeenschap belangrijk dat er contact is met de leden. De kerkeraad moet gelegenheid hebben mededelingen te doen over het plaatselijk kerkelijk leven zoals doop, huwelijk, overlijden, vertrek en binnenkomst van leden, besluiten van de kerkeraad en mededelingen van commissies. Tevens moet er een mogelijkheid zijn voor het opbouwen van de kennis van de gemeente, een korte behandeling of toelichting van bepaalde zaken.

In het begin was die mogelijkheid er alleen door afkondigingen in de kerkdienst of via gemeentevergaderingen. Maar op 21 juni 1906 valt er op voorstel van Ds. A.J. Mulder een kerkeraadsbesluit tot het uitgeven van een "Maandblad van de Gereformeerde Kerk van Klundert". Het eerste nummer verschijnt in juli 1906. De abonnementsprijs bedraagt f 0.40 per jaar. Het laatste nummer komt uit in juni 1909.

MAANDBLAD

VAN DE GEREFORMEERDE KERK VAN KLUNDERT.

REDACTIE: Ds. A. J. MULDER.

Dit blad verschijnt in het begin van elke maand en wordt aan alle leden der gemeente toegezonden. Abonnementprijs per jaar f 0.40.

ADMINISTRATEUR:
A. C. VAN DIRMENLEN

Opgave van abonnementen en advertenties aan den Administrateur. Advertentieën 1-5 regels 30 ct.; elke regel meer 5 ct.

Na deze eerste uitgave in een periode van 3 jaar is er een hele tijd geen kerkblad. Maar na de komst van predikant Dr. V. Hepp wordt opnieuw begonnen met de uitgave van een blad. Het is de "Klundertsche Kerkbode". Het wordt een weekblad en het eerste nummer komt uit op 14 november 1914. De kosten per nummer zijn 2 cent. Als bijzonderheid geldt dat elke week een stukje leerstof voor de catechisanten wordt opgenomen. Dit moesten zij tevoren lezen en het werd daarna op de catechisatie besproken. Andere predikanten maakten hiervan ook een dankbaar gebruik.

Het kerkblad draaide financieel goed, want in 1915 was er een goed slot van f 55,46⁵. Kinderen zorgden voor het rondbrengen van de kerkbode en zo nu en dan was er een feestje voor hen als beloning.

Het vertrek van Dr. V. Hepp in 1916 betekent tevens het einde van het kerkblad en het laatste komt uit op 5 december 1916. Hieruit blijkt duidelijk dat de predikanten de motor waren en een belangrijk aandeel hadden in de inhoud van het blad.

Klundertsche

- K E R K B O D E -

Officiëel Orgaan van de Gereformeerde Kerk.

Francos per post f 1.25 ½ jaars.
Per nummer aan huis bezorgd 2 Cent.

Redacteur:
Ds. V. HEPP.

Advertentieën 1-5 regels 30 Cent.
Administrateur: L. J. Schalkkamp.

BERICHT.

Dit eerste nummer wordt gratis aan ieder gezin onzer gemeente bezorgd. In den loop der volgende week zal U worden gevraagd U als abonné op ons blad te laten inschrijven. De prijs is 2 Cent per nummer, wekelijks te betalen. Aan hen, die niet bij machte zijn dit te bekostigen, wordt na verzoek aan de administratie een prijsvermindering van 1 Cent per nummer toegestaan.

DE ADMINISTRATIE.

Ook nu volgt een periode zonder kerkblad. In februari 1917 komt Ds. D. Sikkel naar Klundert en in november doet hij het voorstel om in januari 1918 te beginnen met de uitgave van het "Klunderts Kerkblad". Het verschijnt om de 14 dagen. De abonnementsprijs is f 1,00 per jaar.

Intussen worden besprekingen gevoerd tot oprichting van een "Kerkbode voor Noord Brabant en Limburg". Dat gaat door en op 31 oktober 1919 verschijnt daarvan het eerste nummer. De plaatselijke kerken worden opgewekt om zoveel mogelijk abonnees te werven. De kerken worden ook financieel aansprakelijk gesteld voor een eventueel tekort. Besloten wordt het "Klunderts Kerkblad" op te heffen en het blad per 1 januari 1920 niet meer te doen verschijnen.

No. 1.

5 Januari 1918.

1e Jaargang.

Klunderts Kerkblad

Officiëel Orgaan van de Gereformeerde Kerk

Abonnementprijs per jaar f 1.—,
Per nummer een huis bezorgd 2½ Cent.

Redacteur:
Dr. D. STIKEL.

Versijnt om de 14 dagen.
Administrateur: L. J. Schalekamp.

Er volgt nu een hele tijd zonder plaatselijk kerkblad. Het duurt tot 1935 eer we weer iets tegenkomen van kerkelijke informatie anders dan via het officiële kerkblad voor Noord Brabant en Limburg.

In 1935 verschijnt de eerste kerkelijke gids die een overzicht geeft over het jaar 1934. Vervolgens verschijnt er een dergelijke gids over de jaren 1936 tot en met 1938, 1941, 1942 en 1948. Daarna wordt het een jaarverslag (eerste nummer in 1972) dat eveneens onregelmatig verschijnt.

Het is met de komst van Ds. R. van Reenen dat op 2 januari 1957 wordt besloten om naast het provinciale blad een eenvoudig eigen mededelingenblaadje uit te geven. Dit gebeurt en het wordt een "Wekelijks Nieuwsblad" van de Gereformeerde Kerk te Klundert. Het is gratis voor elk gezin. Deze uitgave bleef bestaan zij het ook wel eens "zonder hoofd".

5 april 1958

2e Jaargang

nr. 11

Ds. H. Pestman moderniseert het blaadje en in 1963 heeft het blad een nieuw hoofd en heet "de Band" naar Colossenzen 3 : 14. Het blad "de Band" verschijnt nog steeds. In mei 1987 is de vormgeving veranderd waarbij de tekst, die de Bijbelse betekenis van de naam aangeeft, niet meer is opgenomen.

16 januari 1965

9e Jaargang

nr. 2

13. VERENIGINGSLEVEN.

Al meer dan 100 jaar is de jeugd van onze kerk actief in het verenigingswerk. Als eerste werd in 1869 de jongelingsvereniging opgericht, die wij kennen onder de naam "Vreest God, eert den Koning." De meisjesvereniging "Uw woord is een lamp voor mijn voet en een licht op mijn pad", volgde 13 jaar later, in 1882. Om in die tijd tot oprichting van een vereniging te komen, was moed voor nodig. Lang niet iedereen vond dit nuttig en noodzakelijk. Toch presteerden zij het en ijverig werd er iedere week vergaderd. De doelstelling was om zich te bekwamen voor hun toekomstige taak in gezin, kerk, staat en maatschappij.

Voor velen was er na de lagere school geen mogelijkheid meer om verder te studeren en men trachtte dan door middel van de vereniging, kennis te vergaren. 't Gebeurde ook wel dat de predikant een avond verzorgde. Zo bijvoorbeeld op 26 februari 1902: "Dan zal er door Ds. J.D. van der Velden een lezing worden gehouden in het Kerkgebouw voor de Jongelings- en Jongedochtersvereniging", wordt er vermeld. De jongelingsvereniging stond van oudsher onder kerkelijk toezicht en diende regelmatig een rooster van hun werkzaamheden in. Hier volgt dan zo'n opgave van de agenda voor de vergadering op 14 november 1915, aanvang 18.00 uur.

1. Bijbelbespreking: 1 Koningen 8 : 1 - 11
2. Vaderlandsche geschiedenis: Koning Willem 1
3. Artikel 3 Geloofsbelijdenis
4. Vrije bijdrage.

Zo'n volle agenda was er niet iedere week, maar men behandelde in ieder geval twee onderwerpen per avond.

Over de oprichtingsdatum van de knapenvereniging is niets te vinden, maar in de "Klundertsche Kerkbode" van 16 januari 1915, staat dat de knapenvergadering "Obadja", haar jaarfeest zal houden. Op dat feest mochten geen samenspraken worden gedaan, daardoor werd de ernst weggenomen.

18 januari 1919 staat in het Klunderts Kerkblad ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de jongelingsvereniging, het volgende stukje: "Al is er ook zeer veel gewisseld, toch is er nu vijftig jaren lang hier ene en dezelfde vereniging geweest. Die altoos ook slechts één doel gehad heeft. Om namelijk te onderzoeken wat het Woord des Heeren voor het jonge leven heeft te zeggen. En voor dat leven in zijn verschillende uitingen en op onderscheiden terreinen. En dat dan in nauwe aansluiting aan de belijdenis der Kerk, in welke het God beliefd hen te doen geboren worden. Vooral bidden wij haar nieuwe frischheid toe. Wars van alle conservatisme vare zij tot de volmaaktheid voort. En ervare zij het nog lange jaren dat onze God de jeugd vernieuwt."

Niet alles kon er mee door in vroeger jaren, want toen de meisjes op 13 januari 1926 een eenvoudige bazar in de lokalen van de kerk wilden houden, werd dit wel toegestaan, mits alles wat op loterij geleek, geweerd zou worden.

Uit een aantekening op 1 februari 1928, blijkt dat ook op de Noordschans een M.V. bestond, want zij houden hun eerste jaarfeest. Er was ook een J.V. en beide vergaderden in een gehuurd lokaal op de Schans. In 1930 wordt er gesproken over de organisatie van knapen en jonge meisjes van 12 tot ongeveer 16 jaar. Er wordt tot oprichting besloten en deze beide groepen, "Obadja" en "Jong Klimop", gaan uit van de Gereformeerde Oudervereniging. Met geleend geld werden er bronnen gekocht, die door de leiders en leidsters bij hun voorbereiding voor de vergadering, konden worden gebruikt.

Terwijl de jongelingen steeds onder kerkelijk toezicht stonden, kregen de meisjes dit ambtelijk toezicht op hun verzoek, pas in de dertiger jaren. In 1932 was het groot feest voor de meisjesvereniging. Zij bestond 50 jaar. Ruim 70 leden telde deze vereniging. Zij waren gesplitst in twee afdelingen en met elkaar en met vele gasten mochten zij dit "Gouden Feest" in een herdenkingssamenkomst op 23 november vieren. Dr. K.

Dijk hield een rede getiteld: "Vrouwenadel". Een speciaal jubileumnummer werd uitgegeven, waarin verschillende personen een gelukwens schreven en ook werd het programma voor de feestelijke viering op 24 november 1932 hierin aangegeven. Meerdere leden hadden een feestlied gemaakt en met elkaar en met afgevaardigden van andere verenigingen genoot men van dit grote feest. Spontaan en enthousiast klonk uit vele monden:

"Daar klinkt een lied vol levensdrang,
't zwelt aan uit duizend monden.
Het is de vreugdevolle zang,
die luide wil verkonden:
"Wij bouwen in de lentetijd,
en willen trots gevaren.
Ons ideaal in harden strijd,
met Godes hulp bewaren."
Er volgden nog 3 coupletten.

De bondsliederen werden op hoogtijdagen graag gezongen, want ook bij de jongens klonk het dan zeer krachtig:

"Op, broeders, op! gezongen
Van jeugd en moed en kracht.
Verblijd en onbedwongen
Zij Gode dank gebracht.
Dat Hij ons saâm vergaarde
En samen houdt gehecht
Met banden, niet van d'aarde
Maar door Hem zelf gelegd."

Er volgden nog 5 coupletten.

Op 22 oktober 1937 werd de Gereformeerde Mannenvereniging "Dr. A. Kuiper", opgericht. Zij vergaderden de tweede en vierde vrijdagavond van elke maand en startten met 25 leden.

"t Is het doel der vereniging om aan te wakkeren en te verdiepen de kennis der beginselen voor het Gereformeerde leven. De grondslag der vereniging is Gods onfeilbaar Woord, naar de opvatting van de drie formulieren van Eenigheid der Gereformeerde Kerken in Nederland. Zij stellen zich onder Kerkelijk toezicht."

Meer dan 20 jaar bestond deze vereniging, het ledental liep echter sterk terug en tenslotte werd tot opheffing besloten. Korte tijd nadat de mannenvereniging was opgericht, gingen ook de vrouwen met elkaar vergaderen. Die vereniging kreeg de naam "Tot Gods Eer". Met elkaar wilden zij onder het devies van hun bond, "In Uw licht zien wij het licht", Gods Woord onderzoeken en bestuderen tot versterking van het geloofsleven. In 1960 splitste deze vereniging zich en de wat jongere leden werkten later verder onder de naam "Vrouwen Kontaktgroep". Beide groepen vergaderen ook nu nog regelmatig 1 maal per drie weken.

Bij de jeugd kwam zo ongeveer in 1958 het verlangen om gecombineerd te gaan vergaderen en werd naast J.V. en M.V. de G.J.V. (Gereformeerde Jeugd Vereniging) opgericht. In 1966 sloot de J.V. zich hierbij aan, terwijl de meisjes in 1969 volgden. Ook nu nog vergaderen de jongeren boven de 16 jaar regelmatig op zondagavond, om met elkaar zich te buigen onder Gods Woord en te spreken over allerlei onderwerpen die in deze tijd actueel zijn.

Nu zijn in plaats van knapen- en kleine meisjesvereniging, jeugdclubs actief.

Groep 1 "Kletskopjes" leeftijd 6 tot 8 jaar met ongeveer 25 leden.

Groep 2 " Middenmoot" leeftijd 9 tot 11 jaar met ongeveer 30 leden.

Groep 3 de leeftijd 12 tot 15 jaar met ongeveer 15 leden.

Al deze activiteiten worden overkoepeld door de Jeugdcentrale waarin vertegenwoordigers van de G.J.V. en de leiding van de jeugdclubs zitting hebben.

Zo mag ook in deze tijd het verenigingswerk nog een functie hebben in ons kerkelijk leven.

Halleluja, eeuwig dank en ere,
lof, aanbidding, wijsheid, kracht,
word' op aard' en in de hemel, Here,
voor uw liefd' U toegebracht!
Vader, sla ons steeds in liefde gade;
Zoon des Vaders, schenk ons uw genade;
uw gemeenschap, Geest van God,
amen, zij ons eeuwig lot!

Gez. 257.

Want uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen:
Hem zij de heerlijkheid tot in eeuwigheid! Amen.

Romeinen 11:36.

